„ТАБОР"

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

7

„Ціна крови і жертв, що ними купується мир та добробут нації, завжди буде меншою, коли раніш думають про відповідальну ролю війська".

Симон Петлюра.

ЗМІСТ.

ТАБОР

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 7

Травень, 1928 року

Редагує колеґія.

Відповідальний Редактор В. Кущ,
Ґенер. Штабу Ґен.-Хорунжий.

Друкарня Видавництва „Чорномор“, Каліш.

День 22-го травня.

Редакція вітає наше воядтво з днем 11-ої річниці відродження збройної сили українського народу — армії У. Н. Р.

Ще один рік уплинув від дня 10-ої річниці, яку обходили ми минулого року. Ще один рік напруженого очікування тих, хто хоче вернути на рідну землю з волею для неї і гартує свої сили для прийдешньої боротьби.

І хоч кожний рік нелегко випадає для нас, одірваних од рідної землі, перебуваючих у розсіянні на чужині, але ж всіх нас підтримує незломна віра в неминучу перемогу.

З кожним роком, з кожним днем наближається час здійснення наших прагнень. Ворог, що окупував рідну землю, захитався і крок за кроком здає свої позиції.

В боротьбі перемагає той, хто є більш витривалим. А у нас, лицарі-вояки Армії У. Н. Р., вистарчить сил витримати до світлого дня перемоги і остаточного розрахунку з московським хижаком за його злочини й знущання над нашою Батьківщиною. І так буде!

В день 2-ої річниці смерти

Головного Отамана Війська й Фльоти УНР.

СИМОНА

ПЕТЛЮРИ,

що загинув 25 травня 1926 р. в м. Парижу від куль найманого ката, нехай воящтво схилить побожно чоло перед його святою памяттю й помолиться за спокій душі Того, хто життя своє поклав за Волю Батьківщини і назавжди залишиться символом наших визвольних прагнень.

В. АНДРІЄВСЬКИЙ.

В десяту річницю.

22.І. 1918 — 22.І. 1928.

(Промова на урочистій академії в українській станиці при м. Каліші 22.І. 1928).

Сьогодня ціла Україна мала би святкувати велике свято: десяті роковини оголошення незалежности держави української.

Щасливі ті народи, що зуміли не тільки оголосити, але й удержати свою державну самостійність: вони щороку у своїй хаті святочно обходять річницю свого визволення — радіють усі вкупі на своїй вільній землі. Та не така доля судилася нам: наша Батьківщина стогне і мусить мовчати під тяжким ярмом окупанта, а ми самі є вигнанцями з рідної землі: чи сміємо й чи можемо ж радіти ми та веселитися у сі хвилини загального горя народу нашого? Чи не годиться й нам як отим жидам-вигнанцям посипати голову попілом і повісити орґани наші на вербах? Бо як будемо ми співати пісні наші отут на землі чужій?

Але, хоч і велике горе наше, та не можемо й не сміємо ми впадати у роспач, а в минулому не повинні ми вбачати лише самі сумні сторони, а мусимо глянути у вічі історії так як належить мужам, що її творять і зробити належні висновки з тої історичної науки. А висновки ті з нашої визвольної боротьби проти Московщини не самі тільки сумні—ба, у тім може є більше веселого, з чого радіти належиться, коли тільки останню боротьбу нашу з одвічним ворогом розглянути не саму по собі, а тільки як окремий епізод серед цілого ряду подібних, які вже пережив наш нарід з часу прилучення землі нашої до Московщини Богданом Хмельницьким в році 1654.

На сьогодня припадає властиво дві річниці: одна — 274-а — сумної памяти Переяславської ради, коли наш гетьман, повірившим Москалеві прилучився до нього як „рівний до рівного" — і друга річниця: 10-та — четвертого універсалу, коли нарід наш протягом 264 років переконавшися, як гірко завівся він у свій

час разом із блаженої памяти гетьманом, рішив порвати той політичний звязок і стати самому господарем на своїй землі.

Оглядаючися на оті 264 роки нашого спільного життя із нашим „старшим братом" мусимо ми докладно переглянути — що ми здобули і що ми втратили за оті більше як два з половиною віки та запитати себе: чи акт 22 січня 1918 року був конче потрібний, а чи, як у тім намагаються переконати нас заступники й оборонці нашого „брата",— чи се була наша фатальна помилка, за котру ми тепер покутуємо, тай ще мусимо покутувати може довгі роки?

Огляньмося ж на 274 роки назад і згадаємо: що ми мали, коли вступали в політичний союз із Москівщиною, що вона мала, хто кому що дав і хто кому та завіщо дякувати мусить?

Може й справді так, як наприклад Чехи Німцям вдячні за їх культуру та науку й ми маємо бути вдячні Москві? Або як Американські Сполучені Держави своїй колишній метрополії — Анґлії ми мусимо завдячувати нашим панам політичну науку й традиції державницькі, ліберальні, гуманні, демократичні, чи ще які?

Розберімо ж докладно, оте кардінальне питання, щоби не закидали нам вороги невдячности нашої, а тоді й скажемо, чи четвертий універсал був актом конечним, корисним і потрібним, а чи, як наші вороги стараються вбити в голови не тільки народу нашого, але й цілого світу – чи той як сепаратизму являється наслідком якоїсь хоробливої фантазії купки фанатиків, або й іще гірше—закордонною інтріґою якоїсь ворожої проти Росії держави чи держав?

Переяславська умова не є актом найбільшої політичної мудрости — в усякому разі з боку українського. Але в кожному разі переяславські т. зв. „пакти" забезпечували Україні права політичні й мали охороняти її соціяльні інтернси й культурні здобутки не гірше як вже знані в історії до того часу анальоґічні пакти. Історики (М. Двагоманів) прирівнюють її до славнозвісної „Magna charta libertatum", що її в 1215 р. мусів видати своєму народові анґлійський король – Іван Безземельний — договору, котрий в кожному разі уважається одним із найкорисніших, на які могли здобутися народи в історії.

Та між „великою хартією вольностей" анґлійського народу

й переяславськими пактами є велика ріжниця, бо першу дістав анґлійський народ і від анґлійського ж короля, тим часом як переяславську умову зложено було між двома ріжними державними орґанізаціями. Тож, коли прінціпи свободи, проголошені першою послужили на користь цілої анґлійської нації, бо се було в інтересах усіх Анґлійців разом, то переялавські пакти все порушались одною стороною, котрій се було вигідно, власне Москвою і на некористь стороні другій—Україні.

Коли Україна заключала той нещасливий політичний союз, то вона мала чим похвалитися перед своїм союзником: крім багатої своєї землі вона приносила йому ще свою багату духовну скрбницю і стародавні свободолюбні традиції державного правлiння та народоправства в життю внутрішньому.

Натомість її союзник — Москва на цілий світ славна була у той час своєю природною дикостю, неохотою до науки, великою темнотою й убожеством моральним. Правда, народ московський мав дуже корисну (для себе самого) прикмету – се традицію слухняности своїм деспотам-царям: дорогоцінну звичку, котра витворила йому разом із державною традіцією й саму державу, та підкорила й Українців, котрим при усім їх багастві духовім і матеріяльнім бракувало лише одного: карности й свідомости національно-державних інтересів свого краю. Тож розумніщим із Українців уже тоді видно було невигоду того союзу. Для них ясно було, хто з нього в будучині може скористати і очевидно, що тільки не ми—Українці. Вже на Чигиринській раді в 1654 р. славний український богослов і проповідник — черкаський протопоп Федір Гурський виступає з горячим протестом проти союзу з Москвою:

— „Від трьох царів отсе прийшли дарунки для українського народу... У що загорнуто оті дари, в те вбереться й нарід, що на них спокуситься. Дари польські вкрито килимом, той наш нарід матиме килими з Поляками; Турецькі дари в єдваб загорнуто, той нарід у єдваб убереться; Московські дари вкрито рогожою, той нарід наш, із Москвою злучившися вбереться в рогожу й під рогожу піде"...

Отак предзнаменував він долю України, що стояла тоді на роздоріжу, вибіраючи собі союзника між трьома царями, які прислали їй кожний свої дари.

— ...„І сіє предзнаменованіє вірніє і превосходніє всіх оракулів на світі"... — пророкував мудрий протопоп. Нажаль його пророцтво, бодай що до випадку третього, справдилось може навіть більше ніж він сам того сподівався!

Характеристично, що власне православне, але українське (ще в той час!...) духовенство найбільше противилося тій політичній унії: власне через те, що ця найосвіченіша верства українського громадянства розуміла тоді найліпше, що ми маємо до втрачення. В тому ж 1654 р. зараз по Богдановій присязі, Київський митрополіт Сильвестр Косів не тільки відмовився разом із вищим духовенством присягнути московському цареві, але ще й відгрожувався московським боярам:

— „не ждіть початку, ждіть кінця: побачите самі, що над вами незабаром кінець буде..." —

Той же таки митрополіт разом із вищим духовенством посилають до польського короля на сейм двох черців, заявляючи, що „їм з московськими людьми бути в союзі невозможно і вони того ніколи не бажали". Так от нехай король, зібравши військо визволяє їх, а вони „з Києва московських людей вибють і будуть під королевською рукою по прежньому".

Випадок в історії певно безпримірний, щоби православне духовенство зверталося до іновірного короля і то незабаром по війні із тим самим королем—війні, в котрій оборона прав православної віри та її служителів стояли чи не на першому пляні!... Видно, що під царя московського „православного" — „воліли" ті, що про православя й про царя того мали понятя в кожному разі від істини дальше ніж саме духовенство, якому про ті річі либонь чи не найбільше „відати належало"!...

Так чи сяк, але по тій злуці як „вільного з вільним" і „рівного з рівним" довелося нам служити й допомагати нашому новому господареві. І от на протязі цілого „союзу" нашого із ним ми тільки те й робили, що „не застрах, а за совість" йому допомогали усім, що ми мали, а він безоглядно нищив останки тих скарбів, які від нас перебірав, часто у спосіб розбійничий.

Проти наших прав політичних і внутрішнього самоврядування Москва відразу ж починає боротьбу, не зважаючи ні на які „пакти". Але скасувати їх остаточно московські правителі здолали ледві по 100 літах, коли Катерина Друга, по знищенню Січі

Запорожської знищила нам самоуправу міст, які до того часу правилися на підставі литовського статуту та маґдебурського права. Разом із тим дістав наш нарід і кріпацьку залежність від московських панів. Одночасно московські ж (по крови чи по духу) пани заволоділи й величезними обшарами нашої плодючої землі, на котрій і за котру пролито було стільки шляхетної крови синів України. Нічого не лишилося нам і від наших військових свободолюбних традицій, про які з таким жалем згадує Іван Котляревський: замість виборного гетьмана й мягкої та інтеліґентної старшини козацької усі оті наші полки лубенські, гадяцькі, полтавські... пішли в московські гусари під московські щпіцрути, кнути та палки.

А вже справді найбільше горя зазнало на собі наше духовенство. Воно з одного боку постарчало для Москви інтеліґентних робітників, котрих сама Москва в себе абсолютно не мала тоді, а з другого боку царі й духовенство московське нищили не тільки морально нашу церкву, відбіраючи їй права, але й фізично її служителів (тюрма, заслання), надто ж тоді, як вони обстоювали права свого стану, своєї церкви, чи свого народу.

Про високу культуру нашого народу й учителів його (духовенства) свідчать без ріжниці наші й чужоземні історики того часу (XVI—XVII віку). Так, наприклад, як раз за рік перед Переяславською умовою син патріарха Антіохійського, архидіякон Павло Алепський, що подорожував по Україні разом із своїм батьком, згадує у своїх споминах про Україну, що „Українці гарні знавці риторики, льоґики та всякої фільософії"... Він з пошаною ставиться до нашого народу за те, що у нас усі були грамотні не тільки чоловіки й жінки, але й дівчата та діти. (Се в той час, коли у Москві не всі члени царського дому вміли читати й писати!). Особливож подобалися чужинцеві наші співи церковні й народні. Скрізь по селах бачив він школи й притулки для сиріт. Ще через сто літ по злуці (1768 р.) на Україні (Чернигіщина) була одна школа на 746 людей, але вже через двісті (в р. 1875 і тамже) — одна школа припадала на 6,730 людей, перед війною ж у нас, зрештою як і скрізь у Росії, було 88% неграмотних. Такі то наші культурні здобутки! Україна здавна славна була своїми співами і співцями. Москва вчилася в нас співати й кохалася не тільки в наших співах... Досить

того, що наші співці були удостоєні найвищих почестей, аж до законного (церковного) шлюбу з московськими царицями (Олекса Розумовський — вінчаний муж цариці Єлизавети). У нас були славні поети—особливо лірики, драматурґи (Теофан Прокопович, Дмитро Туптало, Симеон Полоцький). Ми мали свою драму (вертеп). Ми мали кількадесять друкарень (найславніші: Київська, Острозька, Почаївська, Чернигівська, Могилівська й багато инших), і московські друкарі, тікаючи від своїх диких володарів, находили у нас роботу й притулок та подяку собі мали. Наша Київська академія стояла в ті часи на рівні з европейськими вищими школами й посилала своїх учеників та професорів по науку в Европу тай сама приймала до себе учеників із Европи, особливо з країв славянських. Так напр. славнозвісний Теофан Прокопович учився у Римській академії. Ще за часів Катерини II десять студентів з Київської академії було послано в університети Оксфордський і Кембриджський по науку...

А що мала сама Москва за тих часів? Здається, що найліпше схарактеризував культурний стан свого народу цар Петро I отсими своїми словами:

— „...в Великоросії відітся заматорєлоє грубості чудо, всєх ужасних відов ужасноє"...

Верхом московської мудрости тих часів являлося прислів'я: „кто по латині научітся, тот с прававо путі савратітся". Або от така наприклад похвала, яку уміщено як зразок до наслідування навіть у московськім правопису (1643 р.):

— „Аще кто ти речетъ вѣси ли всю философію и ты ему рцы: еллинскихъ борзостей не текохъ, ни риторскихъ астрономъ не читахъ, ни съ мудрыми философы не бывахъ"...

І то було з усього видно! У своїй старій національній зарозумілости й природній дикости „риторських астроном не читающі" доходили меж, які переступити могли хіба іхні історичні й духові спадкоємці — сучасні ненависники західної „буржуазної" мудрости, що „мудрими философи" (крім хіба К. Маркса...) уважають лише своїх доморощених — „рассєйскаво" ґатунку!

З чужинцями (тоді — „латинниками") церемоній було стількиж, як і тепер із заступниками „гнилої Европи". Лікаря Лєона, який не врятував сина великого князя Івана Молодого, замордовано. Лікаря Антона, що також не міг врятувати одного ца-

речича – зарізано... Арістотель Фіоравенти, венеціянський архитект, побачивши таку московську систему і вдячність став проситися до дому, але великий княз велів його за те схопити, ограбувати і вкинути у вязницю...

І европейці тоді розуміли дуже добре вартість народу, який у той час, так само як і тепер, звик чомусь хвалитися собою і своїми здобутками та високими якостями духовими:

— „Зазорны же русскіе и невоздержательны суть, свирѣпы и кровежаждущи человѣцы.... рабскій народъ, рабски смиряется и жестокостію власти воздержатися въ повиновеніи любятъ"..,

Ось як характеризує москвинів европейський історик того часу Пфуфендорф, котрого книжку без ніяких змін і випусків про свій народ наказав перекласти на московську мову сам Петро І.

Чи не влучна ж характеристика? І чи не через те й Іліч-Лєнін мусів наслідувати способи державного управління від свого царственного попередника, що їх народ „жестокостію власти воздержатися в повиновеніи любитъ"?...

Нема що й говорити, що в Европу тодішні московські царі любили пускати своїх підданців не більше як і теперішні. От нпр. в р. 1660 син московського боярина Ордина-Нащокина—Воїн схотів був трохи дихнути европейським повітрям і втік від премудрого свого батька у Гданськ. Бідний батько за таку свою провину чекав собі смертної кари. Але цар Олексій (той самий, якому присягнув Б. Хмельницкий...) милостиво розважав нещасного батька:

— „Учинилося намъ вѣдомо, что сынъ твой попущеніем Божіимъ, а своимъ безумствомъ объявился въ Гданскѣ... Мню, что отъ всѣхъ силъ бѣсовскихъ изшедшу сему злому вихру и смятоша воздухъ аерный і отторгнуша напрасно сего добраго агнца яростнымъ и сквернымъ дуновеніемъ"...

Для того, щоб охоронити того юнака від европейського гнилого і смрадного „дуновенія" та повернути йому усі втіхи „рассєйскаво благовоннаво воздуху аернаво" — мудрий цар радить випробуване здавна средство, (що не втратило своєї вартости й до новішого періоду „смєни вєх" ..) — Олексій наказує Нащокину, щоб той:

— „о сынѣ своемъ промышлялъ всячески, чтобъ его поймавъ привести къ нему за это сулить и давать 5, 6 і 10 тысячъ

рублей, а если его такимъ образомъ промышлять нельзя и если надобно, то сына извести (замордувати) бы тамъ"...

Зрозуміло, що при того роду „культурі" й нахилі до неї москалів, „великий революціонер" — цар Петро I, який силою мусів навчати своїх підданців справжньої (а значить і не „рассєйської") науки потрібував багато навчителів. І от при ньому Українці — професори, інженери, техніки, ремісники, не говорючи вже про духовенство мусіли хоч-не-хоч вибіратися з України, щоб учити свого „старшого брата". Але треба сказати, що й до Петра Москва, коли їй припікало, то не гербувала українською допомогою. Українець Семен Полоцький вчить царенят Федора та Софію. Той самий царь Олексій запрошує з Київа Українців Арсенія Сатановського, Епифана Словинецького та черця Теодозія, щоби вони видрукували москалям библію, бо в них нікому було. І хоть тоді через ріжні причини прибувшим у Москву Українцям не вдалося довершити сього величезного діла, та всеж пізніше – вже при Єлизаветі видрукували москалям першу їх библію Українці ж (Лащевський та Сломинський в 1751 р.)

Взагалі друкарської справи москалі навчилися від Українців. Петро I посилає своїх людей, щоб вони навчилися у Київі та Чернигові друкарської справи та до речі й робити друкарські фарби. Від нас москалі навчилися ставити загаоловок у початку, а не в кінці книги, як вони то робили до того часу; ставити переноси та і взагалі розділяти слова при друкові і т. п.

Як треба було патріархові Никонові виправляти церковні книжки, то він закликав до того нікого инчого як тільки Українців, що йому пізніше було поставлено в вину блюстителями чистоти московського „воздуху аерного" від західно-„латинницького" зловонія, яке мали занести з собою українські єретики.

Наші архиєреї — от як Теофан Прокопович, Степан Яворський, Дмитро Туптало (Св. Дмитро Ростовський) і багато инчих учать дітей тодішньої московської знаті, пишуть книжки, вчать і настановляють духовенство.

Архиєреїв по 1654 р. на Московщині взагалі настановляться з Українців, (бо з москалів через їх темноту нікого було настановляти на так високі і відповідальні посади!) І лише при Єлизаветі, аж через цілих 100 літ (1764 р.) було видано специяльний

наказ, котрим дозволялося на архиєреїв висвячувати і москалів (крім Українців)!

За навчителів у Московію взагалі брали Українців, а коли кваліфікованих не вистачало, то з охотою запрошували на те навіть студентів Київської академії.

Українці завели на Московщині проповідь,—дали переклади із західних літератур (бо своїж „еллинськихъ борзостей не текоша"!...), навчили москалів писати вірші, заклали перший театр у Москві, нарешті наш же таки учений Українець—Смотрицький написав для москалів і ґраматику та дав їм ґраматичну термінольоґію. По його ґраматиці вчився і славний Мих. Ломоносів— пізніший творець літературної мови московської, а ґраматична термінольоґія Українця — Смотрицького лишилася в Росії й до єього дня (тепер вона зветься очевидно „русскою"!). Ориґінально, аж до сміху, що теперішні „русскіє" і русіфікатори, котрі не хотять ніяк розлучитися зі славним „ѣ", того й не знають, що се ж є наслідця ненависних їм тепер „украінцевъ". Бо ми, як тепер, так і колись вимовляли старо-славянське „ѣ" як „і". Тому то й писалося у нас „бѣлий", а вимовлялося „білий". Свого часу і в Москві було ознакою інтеліґентности й „доброго тону" вимовляти „ѣ" з українська. Але пізніше російським ученим і патріотам уже закрутило в носі від того правила, по якому треба писати „ѣ", там де Українці вимовляють „і". Отже Хабаров (1828 р.) і Бєлінський дуже протестують проти того правила.

— „...странноє правіло... Да какоє же нам дєло до таво, как виґаварівают ілі как нє виґаварівают Малоросіянє адінаковия с намі слова?... ...Пачему нам нєобходіма саабразаваться в нашем правапісанії с виґавором только Маларасіян?"... —

обурюється славний російський критик і ще славніший ненависник усього, що є українського (Бєлінскій)!

Так, чи сяк, а що було, того не викинеш із минувшини, хоть би того як кому хотілося! Так і з отою наукою, котру перебрав від нас наш „політичний союзник".

Українці були перші, котрі служили Москві за кордоном у дипльоматичних місіях; Українці перші дали шкільні книжки москалям, вониж учили москалів основ юриспруденції, Українці

написали катехизис віри для москалів. Українські ремісники й купці навчали їх ремесл та торговлі. Так, в кінці XVII і в початку XVIII віку у самій тільки Москві, в т. зв. „польському" ряді (нас, як західних людей усе вважали „латинниками", а значить і „поляками"!), були українські: ковалі, гончарі, шапошники, каретники, шевці, пивовари, селітровари, кахлярі, золотники й багато инших ремесників та кулців.

Так помагали стати на ноги Україна й Українці свойому „братові". А щож „брат" за те? Чекати від нього якоїсь активної допомоги при його тодішньому стані культурнім у той час годі було. Але можна ж було сподіватися бодай пізніше, на якусь вдячність або признання наших заслуг. Даремні сподіванки: „брат", принявши собі від України все те як належне, віддячився їй у той спосіб, що ставши сам на ноги, зруйнував, знищив останки тої культури, з котрої користався стільки часу, заявивши перед світом, що все те було і є його власне, а того його (либонь „молодшого") брата, мовляв, і взагалі ніколи не було, нема та й бути не може!

Як каже Пипін, у москалів „національне високомеріє било вместе релігіозним фанатізмом" — власне свідомість своєї державно-політичної сили робила тих східно-європейських азіятів (як і досі робить...) безоглядними руїнниками, які при апетитах рівних з колишніми апетитами їх азіятських пращурів-монголів, самі не унаслідували від отих Тамерлянів та Бату їх культурної терпимости, а саму лише безоглядну жадобу до панування й експльоатації і то навить не силою їх меча підбитого ворога (як колись у XIII віці татари), але підступом зрадженого союзника.

Черпаючи повними відрами з багатої культурної української криниці, москалі в той же час плювали в неї та її засипали, щоби з неї не міг пити живучої води сам український нарід. Москва з перших же часів нашого „союзу" стремить обмежити наші політичні права, стараючися запрягти усі наші, які ми лише мали культурні й матеріяльні сили, до московського державного возу. Тому власне, в першу чергу вона і звертає свою увагу на наше духовенство, яке хоче підпорядкувати московському центрові — московському патріярхові. Даремно наші Київські митрополіти протестують розпачливо:

— „нам лучше смерть приняти, нежелі митрополіта з Мо-

скви" — (блюститель Київської метрополії Методій в 1666 р.) — Москва уперто, не перебіраючи засобами, пре до своєї цілі. І при своїй політичній силі, очевидно, перемагає. Ледви минуло тридцять літ по Переяславській умові, як Царгородський патріарх Денис і Єрусалимський - Досифей продають Москві первородство української церкви. За яку ж ціну? Перший за „три сорока соболей" і двісті червінців, другий за двісті червінців рівно. За оцю „ціну ціненного" Україна втратила свою самостійність церковну, і з того часу московський (замість царгородського) патріарх, призначаючи Київського митрополіта, надає йому титул митрополіта „малия" замість колишнього „всея" Росії. Остаточного підкорення нашої церкви кінчає Катерина II, якій взагалі належить честь „доконання" усіх останків нашої колишньої свободи. Святкуючи сьогодня два ювилеї мусимо з жалем сердечним згадати ще й про сумний ювилей третій. Рівно 160 років тому (8.I стар. ст. 1768) семидесятилітнього дідуся — українського митрополіта Арсенія Мацієвича замуровано в ревельському казаматі за те, що він уперто обстоював права українського духовенства на набуті й подаровані йому з давніх часів землі перед жадобою російської імператориці та її коханців. Незабаром старий митрополіт умер там із голоду на славу ліберальної „европейской государині" та приятельки Вольтера!

Вже Петро I заборонив був черцям навіть держати папір та чорнило (за те що осмілювалися письменно критикувати його), а проти українських книжок Москва, хоть і своїх не має, але бореться завзято ще з ранішого часу. Ще у 1690 р. московський собор боронив нарід православний „отъ прелести латинскія, еже кіевскія новыя книги утверждаютъ" і з почину московського патріарха Якима наложив на них „проклятство і анафему не точію сугубую и тригубую, но і многогубую".

Відповідно до московських звичаїв того- й сьогочасних „еретіческія" книги попалено.

А „европейская государиня" видала більше „ліберальний" (мабуть через знайомство своє з Вольтером...) закон, щоб українського друку книг церковних взагалі ніде в її державі не дозволяти, а користуватися лишень книгами „печаті московской"...

Взагалі від Катерини Другої московська політика щодо нас взяла твердий і точно самою царицею „предначертаний" курс,

котрий вже від того часу стремить викорінити серед Українців „развратное мненіе, по коему, ані поставляют себя народом ат здешняво (московського) савсем атлічним"...

Ці слова цариці твердо затямили собі усі її наслідники і спадкоємці політичні від Валуєва, Побєдоносцева та й до міністра Столипіна, ліберала П. Б. Струве й російської комуністичної партії включно. З того часу почався повний політичний, культурний, а що найголовніше—моральний занепад на Україні. Нам судилося випробувати на своїй шкурі ще раз оту стару історичну правду, по котрій власна культура може прислужитися народові лише тоді, коли він сам посідає політичну владу, а в иншому разі, яка б висока не була його культура—вона служитиме не йому, лише його політичному володареві, як би низько не стояв останній у культурному відношенню.

Москалі при всій своїй дикости мали ту вигідну перед нами перевагу, що ще з часів татарських вони навчилися шанувати владу державну і скорятися перед нею. Власне ця карність—цей інстинкт державотворчий, котрі ми при нашім індівідуалізмі посідали лише в малій мірі—вони створили мало-культурним москвітам державу, а нас разом із нашою ученістю та уславленим свободолюбієм наш індівідуалізм зробив їх підніжками і погноєм для культури так званої „русской", що в суті річей і в основі своїй була „руською", або українською.

— „Азъ, государь не знаю ни старыя вѣры, ни новыя, но что велятъ начальницы то и готовъ творити и слушати ихъ во всемъ"...

Отсі слова патріарха московського Яакима, людини в буквальному смислі цього слова малограмотної, можуть служити характеристикою психольоґії тогочасних державних мужів московських і поясненям, чому з наказу цього темного ієрарха московський собор (1690 р.) осудив з анатемою „сугубою и многогубою" книжки таких світочів науки й авторітетів того часу, як С. Полоцький, П. Могила, І. Галятовський та й инших.

Темний московський „челавек служівий", що в „деревне" живучи, „заяци ловіл, а у церкві в редкій велік день бивал" через оте своє „павіновеніе" своїй державній владі, дістав спроможність керувати (по її вказівках і згідно її політичним інтересам) наукою навіть (не тільки державним життям): — історія, що

блискуче повторилася в сучаснім московськім комісародержавії з темними „людьмі служівимі", яких ціла чеснота у тім лише й полягає, що вони всі „готовы творити, что велятъ начальницы"!

І от у тім і є найбільша роспач наша, що наші люде навчилися від москалів того правила: „творити, что велятъ начальницы"—лише московські, а не свої!... Своїх, українських начальників ми при нашому свободолюбії й „індівідуалізмі" усе відмовляємось й відмовлялися слухати в імя по глупому зрозумілих у нас принціпів „демократизму", „пошановання людської гідности", якогось там „народоправства" і т. п., колиж батіг до рук візьме чужий погонич, то ми вдразу забували усі наші високі принципи і з покірністю дурного вола усе тягли (і тягнемо!...) чуже ярмо, прикриваючи нашу убогість моральну порожніми фразами вроді служення якимось „вселюдським" ідеалам „соціялізмові", „пролетаріятові" чи ще яким там витворам убогої фантазії! Отся наша гниль моральна — властне втрата пошани до себе самих, зневіра у власних силах і натомість піднесення не по праву чужого, служення чужим богам, чужим ідеалам та ще до того, як от тепер — і у блазченськім убраню „новочасних" ідей — отсе є найтяжче насліддя нашого нещасного союзу з Москвою, а ліпше сказати — нашого майже трьохвікового рабства!

Але будьмо справедливі до себе: ми не все грали ролю покірливих волів—були й у нас люде свідомі своєї людської й нашої національної гідности. Вони підносили протести проти такого стану річей і старалися подвигнути свій нарід до боротьби за наші права і нашу дійсну свободу. Та, нажаль, такі одиниці-герої не могли зрушити з місця нашу інертну й затруєну ріжними отруйними доктринами масу: вона здебільшого воліла свободу підяремної скотини, годованої від чужого пана, аніж свободу свідомого своєї людської гідности й гордости національної борця, покірного вищим наказам добра для його батьківщини, а не власного шлунка!

Починаючи вже від самого Б. Хмельницького і через І. Виговського, П. Дорошенка, Павла Полуботка, Івана Мазепу аж до незабутнього Миколи Міхновського та його епіґонів включно — у нас усе були люде, котрі бачили й старалися навчити своїх сучасників, що без нашої політичної незалежности ми не осягнемо н і я к и х прав на нашій землі — навіть найелементарнішого

права: набивати нашим же добром порожні шлунки наших „братів незрячих-гречкосіїв“!

В нашій оспалости й незнаню історії нашої, (про що „брат“ наш подбав і дбає досі в належній мірі), ми навіть не знали часто тих випадків протесту, на котрі спромоглися свого часу наші люде. От на зразок один такий протест славного пращура—тепер цілком „обрусівших“ панів, а колись аристократів українських—-В. Капніста. В р. 1791 він являється в Берліні на авдієнції у пруського канцлера Герцберґа і заявляє, що його послали земляки, змучені тиранством російського уряду. В імени своїх земляків Капніст просить у Прусії, щоби вона помогла їм у тім разі, коли вони повстануть, щоби скинути „русское ярмо“. Прусія допомоги відмовила, і ми тоді (на щастя чи на нещастя..) може уникнули „мятєжа“ вроді пізніших — польських.

Привожу цей випадок навмисне, щоби показати, наскільки український сепаратизм політичний був чи є „німецькою інтриґою“. Здається мені, що німці, як це вони виявили в 1791 і пізніше в 1918 році, були найщирішими „єдінонєдєлімцями“, колиж гасло самостійности української і виставляли декотрі з них, то лише в інтересах моменту, як це було в р. 1918, бо дальновиднініші політики, серед них в роді теперишнього Рорбаха, здається, не перестають лишатися білими круками.

Так от, які були наші здобутки від Московщини — пізнішої Росії! Дехто з російських свободолюбців на факти, в роді вищенаведених, має звичай приводити нам такі арґументи, що в усім тім нашім лихоліттю завинив не „русскій“ нарід, лише російські царі, під котрими, мовляв, усі народи, в тім числі й сам народ московський, мусіли терпіти однаково. На такі арґументи дозволю собі відповісти словами Михайла Драгоманова:

— „Щож нам була за користь, що й ми перетерпіли жорстокість Петра І, остервенілість Меншикова і німців Біронових, дурости Павла Першого, звірство Аракчеєва, холодну самоволю Миколи І“... і я ще додам від себе: „обскурантізм Побєдоносцева, культуртреґерство Столипіна і державну творчість Распутіна“?...—

Вповні розумно зауважає на те М. Драгоманів, що для москалів може бути втіхою „бодай те, що вони самі годували своїх власних собак“, але для нас і тої втіхи бути не може, бо нас поїдали чужі пси разом із їх кормителями і, коли доводилося, то

давили нас із більшою злістю, меньше жаліли „безмозглих упрямих хахлов“ ніж своїх „русскіх“!... І не дурно Драгоманів зве „пропащим часом“ той час, що ми прожили в союзі з Москвою: той час у дійсности був і є для нас не тільки пропащим — за той час ми дізнали на собі найбільшої шкоди, яку тільки може зазнати народ, тож актом нашого національного самозбереження, актом інстинктивним — відруховим вчинком мордованої до смерти істоти було оголошення нашого відділення від нашого політичного пана, що в дійсности був страшним пасужитом на конаючім тілі нашого народу. Четвертий універсал явився не сам із себе і не як результат якихось „інтріґ“, лише випливав як конечний наслідок із нашої цілої минувшини. І коли є завіщо докоряти нашим політичним проводирям того часу, то хіба лишень за те, що вони цей універсал оголосили запізно: що він був четвертим, замість того, щоби бути першим!

Лишається нам відповісти ще на один закид: чи відділяючися від Росії ми не вчинили акту невдячности за високу культуру, яку ми мали пізніще дістати від Москви — за культуру Достоєвського, Л. Толстоя, Турґенєва, що ними так любить колоти нам у вічі московська ліберальна інтеліґенція, малюючи нам приємні перспективи, які б ми могли мати від неї в тому разі, коли б вона перебрала до своїх рук державне кермо в Росії? Що до самого московського „народу“, то від нього ми дочекалися собі відповідної влади в особі большевиків. І даремне ліберальна інтеліґенція московська вирікається тої влади, як „ненародньої“: згадуючи характеристику Пфуфендорфа, мусимо признати, що той московський (не український) — „рабскій народ“, що „жестокостію власті воздержатися в повіновеніі любіт“ иншої якоїсь ліберальнішої влади над собою не схоче терпіти. Як уже раз скинув він Керенського з Мілюковим, так із певністю сказати можна, що й надалі скине їх, воліючи над собою хоть жорстоку, але т в е р д у руку навіть якогось інородця, коли не свого Ваньки Каїна!

Лишаючи поки-що розмову про доброзичливість до нас російської інтеліґенції, згадаємо про оту „величну“ культуру, що нас нею мали ощасливити Толстої,. Максими Горкі та Достоєвські. Не говорячи вже про те, що Достоєвський по крови був Українцем (його батько ще був уніятом), котрий в инших умовах, а не в сумних умовах російської дійсности міг присвятити свій

талант тому народові, котрого кров текла в його жилах і певно, що й талант його прибрав би відповідні форми розвитку—не говорячи про те все, пригляньмося до прославленої отої культури лише очима не московського ліберального інтеліґента, а критики світової, чи навіть і поважнішої своєї ж російської.

Сам батько російської критики Бєлінський уважає російську літературу (включаючи й Пушкіна!) не світовою, але провінціональною, так само, як і історію свого народу, котрий дехто звик уважати за „великий". Як він каже, всякі розмови про рівновартність російської літератури з европейськими повинні уважатися „ілі балтавньою, ілі брєдом тщєславія"... і ще додає: „Всесвітнього історичного значіння російська література ніколи не мала і тепер мати не може"... Навіщо ж тоді було нам міняти джерела західно-европейської культури, до котрої ми вже звикли були, на благовоніє російського „воздуху аерного", котрий зовсім нам ніякої користи не приніс тай принести не міг, бо був він не по нашій натурі, але шкоду зробив нам велику?!...

Коли ж глянути на оту славетню літературу очима західно-европейської критики, то усі її красоти представляються в цілком иншому вигляді. Власне Л. Толстої, Достоєвські та Горькі у своїх славетних творах ідеалізують і підносять на педестал Іванушку дурачка, завошілого московського мужика, епілєптіка, ідіота і нарешті у вищій й найновіщій стадії отої літератури — російського босяка! Тож, ідучи за думкою славнозвісного німецького повістяра і критика Сера Ґалягада, що найліпше освітив оту культуру „Vernunftidiot'a", у своїй славній книжці „Idiotenführer durch Russische Literatur", від такої літератури годі й чекати було инших „культурних" наслідків, як на престолі всеросійськім Іванушку дурачка під опікою завошілого сибірського мужика, або большевицького комісара в особі модерного московського босяка чи Ваньки Каїна! Отсе є реальні наслідки з того, що ми дістали в новійший період нашого політичного союзу від нашого „брата"! І даремно тепер навіть нашим кишковим „класократам" приходять на память їх колишні „помилки", що до минулого братолюбія: завошілий московський мужик разом із босяком міцно тримають тепер у своїх звиклих до державної керми руках наших більш чи менш „хитрих" ти нерозумних хахлів усякого ґатунку й ріжних світоглядів!

Нехай не здається комусь, що я прибільшую, або у своєму „шовінізмі" я вигадую клевету на „славний русскій" народ! Те, що діється тепер у совєтськім царстві так само кваліфікують і самі найсправжніші москалі й патріоти московські. Чи не передчував (знаючи свій нарід), Мережковський зміни політичного режіму в Росії, як царство „грядучого хама?"... Зрештою, коли воно було иншим? Мовляв словами сучасного російського поета Максиміліяна Волошина:

„Что менялось? Знакі і вазґлавья —
Тот же ураґан ва всех путях:
В камісарах дух самадержавья,
Взрив ревалюціі в царях!"...

Цілком влучна характеристика! По правді історія колись назве Леніна найбільшим реакціонером-самодержцем із таким же правом, як назвала вона революціонером російського самодержця Петра І-го!

Що маємо ми від останньої революції? Ще більше зубожіня матеріяльне і більший занепад моральний, як при царях! Чого мали ми сподіватися від грядучої „свободи" в рямцях російських? Чи російська революція приготовлялася під славними й гордими гаслами революцій, які колись робили европейські народи: „Liberté, égalité, fraternité"?

Ні, замість того на прапорі російської революції стояло: „грабь награбленное!", або „власть рабочім і беднейшім (не чеснішим, або розумнішим — ціхи, що мають відзначати горожанина своєї батьківщини, але лише беднейшім!"...) крестьянам!"

Себ-то, томуж таки завошілому мужикові й босякові московському і то лише з тої причини, що він є тим „нищим духом", якого вимріяли корифеї московської літератури! Чи клич революції російської звучав так гордо, як колись: „Aux armes les citoyens!.. l'heure de gloire est arrivée!"?...

Ні, такі поняття, як слава, народня честь і гордість національна недоступні для „беднейших" духом революціонерів — їм оті горді слова замінили більше зрозумілі для мужика й пролетара (а не народу-нації) клич:

„Вставай праклятьем заклеймьонний
Весь мір ґалодних й рабов!"...

І прийшла та сама революція, якої сподіватися й треба було: революція рабів, котра носила на собі й прокляття тих, що її творили — рабське клеймо рабського народу!

Які ідеали міг поставити собі такий нарід під проводом відповідних ідеольоґів? Ідеали російської „свободи" знаменито змалював пророчим словом ще в р. 1848 німець Штефан Борн' ознайомившися з наукою одного з таких російських ідеольоґів, власне Бакуніна. Ось як має виглядати ота вимріяна московська „свобода":

„Wir wollen uns in Schnaps berauschen,
Wir wollen unsre Weiber tauschen
Und aufgelöst sei Mein und Dein.
Wir wollen uns mit Kalk beschmirren
Und nackt im Sonnenschein marschieren—
Wir wollen freie Russen sein!"...

або у перекладі на нашу мову:

„Горілкою ми хочем напиватись,
Бабами нашими ми хочемо мінятись,
Моє й твоє в нас муситься забути.
Вапном себе ми хочем набіляти
І голими на сонечку гуляти —
Вільними хочемо ми москалями бути!"...

Здається парадоксом, але коли уважно простудіювати большевицьку революцію, то виявиться, що вона вповні і в першу чергу, так би мовити „в ударном порядке" здійснила оті ідеали, які випророкував так блискуче німецький сатирик за сімдесят літ перед Леніном. Історії лишається тільки вияснити що до набілювання вапном совітських „вільних" горожан — решту ж ідеалів російської свободи переведено в життя пунктуально, аж до прогульок голими на сонечку, котрі то прогульки свобідні совітські дами виконували, після газетних відомостей, аж у двох столицях союзу соціялістичних совєтських республік (у Москві й Тифлісі)!

Скажуть може, що я занадто згущаю фарби. Аджеж існують прихильники московської культури навіть у її теперішньому вигляді і то в Европі? Аджеж доси лишилися москвофіли не тілки культурні, а навіть політичні?... Здається мені, що москвофільство, яке б воно не було в Европі, може існувати доси або з причин особистої вигоди (московські рублі!), або через чисте

непорозуміння — серед тих людей, котрі Росію знають тільки з книжок. Колиж таким москвофілам доведеться раз на власні очі побачити усі „прелєсті" московської культури, то люди щирі й інтеліґентні мусять одразу виріктися свого москвофільства. Доси чи не найбільшими москвофілами уважаються словяне; а зокрема чехи. Дозволю собі навести один зразок на підтвердження моеї вищенаведеної думки. От, наприклад, в сорокових роках минулого століття знаний чеський патріот, письменник і москвофіл Карел Гавлічек Боровський, виїзжає з німецької Австрії до братерської („славянської"!) Росії, щоби там відпічнути від німецьких утисків і дихнути „славянським" воздухом. Але черпнувши трохи славного московського „воздуху аерного" зарікаєть ся надалі того добра й землякам своїм дає відповідну пораду:

— „Коли згадаю з яким захопленням, з якою ласкою до всього російського переступив я кордон в Радзивілові, дійсно бере сміх... От якби Коляр міг приїхати до Росії замість мене! Він прийшов би у роспуку від того, чому сам такому славянству сприяв!... Хто хоче дійсно робити чехам добро, хай їх посилає на свої кошти до Москви"...

І вже тоді славний чех побачив, яку кривду терпить від Москви Україна:

— „Доки не буде усунуто кривду, вчинену Українцям, доти неможливий дійсний міжнародний мир"... каже він.

Сучасні найвидатніші чеські політики, от як президент Т. Масарик і міністр Бенеш у своїй політиці йдуть цілком після порад Гавлічека, і це треба пояснити тим, що вони бачили на власні очі Росію і те, що в ній робиться!

Але вернімося трохи назад. Чи всі оті кривди, що нам заподіяно було Московщиною, було заподіяно її урядами — царськими чи большевицьким — а не цілою державою, або коли хочете, цілим народом московським? Чи існує серед москалів яка-будь партія чи верства населення, що могли би з нами инакше чинити?

Я є щиро переконаний, що таких людей, котрі хотіли би хоч тепер виконати усі зобовязання до України, що взяла на себе Москва по переяславській умові — таких людей серед політиків чи видатних культурних діячів російських нема нігде! Оті leges Josefowiana чи Valujewiana та Stolypyniana, яких ми до-

чекалися від російських абсолютистів, були б нам написали й російські ліберали в роді теперішнього К.-Д. і колишнього марксиста Петра Бернґардовича Струве, котрий по щирости закликає російське громадянство: „енерґічно, без всяких поблажек вступіть в ідейную барьбу с украінством", як незабаром (коли тільки лишаться при владі!), напишуть їх нам і московські большевики. Усю ж їх оту прославлену „українізацію" (гасло для дурників!) після їх реальної політики щодо України не може чекати инша доля, ніж і оте їх знамените гасло свого часу, (що вже давно одійшло в історію) — „самаапредєлєніє вплоть до атдєлєнія!"

Бо для таких законів підставою й моральним оправданням є ота високомірність і національна пиха москаля, про яку говорить Пипін, яку з молоком матері всисає в себе кожний москаль і якої позбутися не може він без огляду на свій інтелектуальний рівень, клясову чи станову свою приналежність. Отсе власне є найгірший шовінізм — шовінізм великодержавного народу, котрому ми Українці, затроєні московською „культурою" на жаль аж до останніх часів не могли протипоставити свого українського „шовінізму", на який ми маємо святий обовязок і в кожному разі більше права й оправдання, як наш господар і пан!

Власне на основі цього великодержавного російського шовінізму славний але російський критик Бєлінський одобряв арешт Шевченка і звав його, Куліша та инших українських письменників „дураками, пранікнутимі мєлкім хахлацкім патріатізмом". Власне цей шовінізм був причиною того, що російські цензори писали (1887 р.):

„нєльзя же разрєшать к пєчаті ґраматіку язика, каторий абрєчон на нєбитіє"..., бо національний інстинкт, (котрий годі подолати якимось доктринам!) заставляє так чинити москалів з огляду на їх природну малу культурність, тому що вони не можуть видержати конкуренції з „меншим братом" своїм, як цілком правильно й до речі зауважив Левшин іще в р. 1816, пишучи, що коли українській мові дати правила ґраматики, „таґда маларасіянє в славє учоних праізвєдєній сваїх может бить будут састязаться с прасвєщоннєйшімі народамі Європи"...

От через що власне наш „брат", ограбувавши нас фізично й духово, ще намагався й намагається задушити нас остаточно, щоб і спомину нам не лишилося про нашу колишню славу! Тож

по правді тепер кажуть деякі наші люде, що коли москаль дійсно є нашим братом, то імя тому братові — Каїн!...

Але не в тім полягає для нас найбільша траґедія. Не самим нам судилася така доля: це є річчу звичайною для народів поневолених зносити утиски до найтяжчих від свого гнобителя. Найгірше лихо наше в тім, що політика Катерини Другої та її наступників дала таки бажані їм наслідки, і наш народ та й інтеліґенція в більшости позбулися отого „развратнаво мнєнія" тай стали себе уважати не тільки за щось низче ніж вони є в дійсности, але, щоб догодити своєму панові, признали над собою його зверхність не лише політичну, але й культурну та моральну! Народ наш, ставши замість народу українського „рабочімі", „бєднєйшімі", „пролєтаріятом"—забув свої історичні заслуги й традиції, втратив свою національну самоповагу тай, позбувшися отого всього, мовляв модерними словами, „непотрібного балясту" під проводом своїх відповідних „вождів" став дбати лише і виключно про інтереси кишкові („клясові")! По бажанню нашого старшого брата, який присвоїв собі наше історичне ім'я, його молодший брат забув навіть своє ім'я і став тільки „мужиком"!

А з нашою інтеліґенцією сталося ще гірше. Нащадки козацької старшини — теперішні Лизогуби та Капністи за ґрафські тітули та камергерські штани („класократія" теж) навипередки спішать заявити свою льояльність до „братнього" народу та їздять тепер у Берлін, просячи допомоги не на сепаратизм, а для федерації! А всі оті Гоголі, Короленки, Потапенки, Аверченки, Неміровичі Данченки, малярі Рєпіни, Ґе, музики Чайковські, Бортнянські й инші їм же ність числа—замість служби рідному народові віддали й віддають свої українські душі й тягнуть на службу „єдіной-нєдєлімой", оголосивши себе безбатченками sui generis (для такого Короленка прецінь батьківщиною була „вєлікая русская літєратура")!... До речі варт отут саме запитати, що було б із тою сучасною „вєлікою і русскою" культурою, як би з неї викинути отих її нашої крови служителів?... Що сталося б навіть із російськими революціями, коли б їх не помагали робити революціонери нашої крови — оті Софії Перовські, Желябови, Лизогуби (предок сучасного нам „федераліста") та салдати Волинського Ґвардейського полку?...

З иншою частиною нашої інтеліґенції сталося ще гірше: свідомо ставши відступниками, ренеґатами національними, вони по яничарські „нє за страх, а за совєсть" боруться проти наших національних змагань!

Бідний Шевченко не дурно в роспачі кричав до свого народу:

„Заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвілю зацвіла,
У дупло холодне гадюк напустила"!...

Наш уславлений землячок із цинковими ґузиками сміявся собі з того розпачливого крику, дбаючи про „полтінніки"!... А теперішні його епіґони — оті Савенки, Шульґіни, Криленки, Юрки Коцюбинські, Порайки, Скрипники навіть у заслугу собі ставлять своє ренеґатство — оті клясові „полтінніки", за які вони продавали й продають національне первородство свого народу! От у чому власне найбільша роспач — що такі явища стали у нас уже нормальними! Коли у других, хоч і поневолених народів вони викликають огиду й відповідну реакцію — у нас знаходять якесь поблажливе відношення, як не цілковите оправдання. Мовляв словами Франка:

„...Що в инших ганьби знак,
Те ми приймаємо як хліб насущний.
У инших ренеґат — у нас добряк,
У инших підлий — в нас старшим послушний...
Не стало встиду в нас! Ми в супокою
Упідлились, щей горді підлотою"...

От які маємо оконечні наслідки нашого політичного союзу з Москвою! Але природно, що живий народ, як живий орґанізм не може знести смерти: він бореться проти неї, як бореться і проти хороби. І проти тої смертельної хороби — політичного та (що найголовніше!) культурного москвофільства орґанізм народній видає найліпші, найздоровіші свої соки. Той же Шевченко, хоть як пригнічений моральним занепадом свого народу, будить його до життя огненним ліком — своїм словом пророчим і як старозавітній пророк вдихає в нього животворну віру в те, що

„Встане Україна, світ правди засвітить"!...

А за ним ліпші сини України несуть свої сили на службу Батьківщині-Україні — її політичним і національним інтересам, котрі і тільки вони власне — обнімають собою і вичерпують усі инші, аж до клясово-кишкових включно.

З тої точки погляду мусимо дивитися і на останній акт нашого політичного сепаратизму, на четвертий універсал — одиноке явище по своїй силі, розмахові й наслідках за останні два віки по Полтавській „зраді". Лише віковий гіпноз сили нашого „пана" і нашої низшости та слабости удержував раніше наших політичних Манілових в роді „найсамперед соціяліста" Винниченка і йому подібних від цього рішучого кроку, котрий вони повинні були вчинити вже на початку російської революції, коли б їх мозки не було затуманено фантомами небувалого і недоступного їх понятю „шовінізма", „національної виключности" та инших примар, що будучи незнаними для инших европейських народів, від російської „культури" далеких, не могли тим народам перешкодити починити у свій час рішучі кроки і здобути для своєї батьківщини найсамперед політичну незалежність, а разом із нею і всі инші матеріяльні й культурні блага.

„Від нині Українська Народня Република стає самостійною ні від кого незалежною вільною суверенною державою Українського Народу... Наша народня Українська держава повинна бути вичищена від насланих з Петрограду насильників, які топчуть право Української Народньої Республіки"...

От на які слова чекала Україна від 8 січня 1654 року! Але їх виголошено було тільки по трьох попередніх універсалах — аж у четвертому!...

Не будемо входити в критику тих людей, що писали перші три універсали, певно що вони мали й свої пояснення та оправдання, але цікаво порівняти тон тих документів, цікаво придивитися до тої еволюції, що зробила українська політична думка лише за пів року: від 20 червня 1917 р. — день першого універсалу до 22 січня 1918 р. — день четвертого універсалу.

В першому універсалі бренять тільки побожні бажання:

„Нехай Україна буде вільною"...

Але вже 20 падолиста в універсалі третім чути більш рішучі слова:

„Від нині Україна стає Українською Народньою Республікою“...

Але цей тон втрачає далі свою ціну й вартість в слідуючих за тим словах:

„Не відділяючись від Росії“...

Бо наші політики, ще чогось чекали тоді від російської „демократії“, боронячи наші „спільні“ з нею інтереси.

І тільки, нарешті, в універсалі четвертім ми знайшли тон, який личить гідности шануючого себе і певного своєї гідности народу:

„Наша держава повинна бути вичищена від насланих з Петрограду насильників“...

Отсій власне задачі й присвячено сили нашого народу за останніх десять літ. Раз промовивши історичне слово, Україна — бідна, виснажена матеріяльно, знеможена морально, обороняє отой славний історичний постулят аж до цього дня. І нехай поки-що ми подолані, нехай тим часом наш „брат“ святкує над нами ще одну крівавую перемогу — вона для нас уже тим є дорогоцінною, що вона була власне крівавою і то дуже крівавою!

Отою своєю останньою перемогою Москва ще раз показала найсліпішим із нас, що з нею ніколи й ніякі компроміси не будуть можливі, бо Каїн ніколи не стане Авелем! Але й кров невинно пролита „братом молодшим“ вопіє до неба до людської совісти, до справедливости історичної!

Тож не пора нам тепер журитися та нарікати на долю й покірно вішати на чужих вербах наші орґани, бо вже з уст цілого народу нашого несеться не колишній стогін підбитого парія — „мужика“, не жіночий лемент Рахілі за дітьми своїми невинно убієнними, а голос мужів, що душу свою в боротьбі загартували, і серце своє ідеї великій віддали,— голос і призив до святої помсти за усі ті одвічні й найновіші кривди наші:

„Діці вавілоня окаянная! Блажен, іже воздасть тобі воздаяніє твоє, еже воздала єси нам: блажен, іже імет і розбієт младенци твоя о камень“!...

Четвертий універсал є етапом не тільки в історії, але (і що найголовніше!) — етапом у психольоґії українського народу.

По четвертім універсалі годі було кликати Українцям і Українців же до оборони якихось „спільних" із Росією інтересів. Тому найяскравший приклад бачимо вже в найблизчім по універсалі часі. Коли людина, що звала себе „гетьманом усієї України", звернулася до українського народу також із свого роду історичним закликом:

„...зєднатися біля мене (Павла Скоропадського) і стати грудьми на захист України і Росії"..., то цілий нарід український однодушно і в згоді, яку рідко коли доводиться бачити в історії, повстав проти такого „гетьмана". Бо такі історичні ідеали, які висловлював тоді „гетьман" у своїй грамоті, власне, що:

— „Україні першій належить виступити у справі утворення Всеросійської Федерації, якої конечною метою буде відновлення Великої Росії"... — по четвертім універсалі вже стали анахронізмом, хоть славетня „грамота" була молодшою від універсалу всього не на цілих одинадцять місяців!

Дальші історичні події довели цілому світові (окрім хіба самого „гетьмана" з його прихильниками), наскільки хто мав рацію. А в імени „Великої Росії" відповів „гетьманові" й Україні трохи пізніше гетьманський союзник, з котрим вони вдвох мали довершити діло відновлення Росії, словами свого славного наказу:

„Большевіков разстрєлівать, а так називаемих „украінцев" вєшать!" (Наказ Денікіна в часи окупації України). Пізніша історія наша по четвертім універсалі довела здається найдурнішим із Українців, що ми не помилилися, оголошуючи його і що одинокою й конечною задачою, котра є conditio sine qua non нашого існування взагалі, являється остаточне переведення четвертого універсалу в життя.

І от сьогодня ми на еміґрації, далеко від Батьківщини, святкуємо десяту річницю цього документа, що дав новий напрямок нашому дальшому історичному життю. Десять літ! Багато води відніс за той час старий Дніпро у Чорне море, а з нею й ще раз цілі ріки крови козацької! Огляньмося ж на ті десять літ духовим зором, і хто має очі хай бачить, хто має вуха нехай чує!

Чи чуєте ви стріли гарматні коло матері городів українсь-

ких? Чи чуєте ви зойки дітей українських, що вмірають від куль московських на вулицях многострадного Києва?...

Це царський офіцер і командір московської червоної армії— Муравьов несе на „пролєтарських штиках" відплату народові українському за Четвертий Універсал!

Чи бачите ви заграви по цілій Україні, чи бачите ви, як у вогні конають старі діди, жінки й діти?

Це червона армія „братнього народу" так карає цілі українські села за те, що вони дали притулок і поживу повстанцям, які боряться за самостійність України — за Четвертий Універсал!

Чи чуєте ви, як лунає „Ще не вмерла!" зі змучених грудей, чи бачите ви, як триста пятьдесят девять постатей обідраних, стікаючих кровю, співаючи перед смертю останній привіт Батьківщині, стає перед кулемети „рабоче крестянской" армії?

Це в містечку Базарі так уміраютъ славні нащадки запорожців за прадідівські ідеали, за ідеали Четвертого Універсалу!

Чи чуєте ви пять стрілів на вулицях світової столиці, чи бачите скрівавлене тіло Мученика, а над ним усміхнене обличча його ката?

Це на вулиці Расін у Парижу вмірає від руки московського аґента Великий Син українського народу, що від 22 січня 1918 р. решту свого життя віддав і голову свою страдницьку зложив за Четвертий Універсал!

Чи бачите ви убогі могилки на розлогих степах українських? Без хреста, буряном порослі, нишком ночами зрошені гіркими слізьми вдовиць та сиріт вони стоять німими свідками нашої недавньої слави і кличуть вас о помсту за тих, що в них лягли і життя своє зложили за волю Вкраїни — за Четвертий Універсал!

І отсі близькі могили на цвинтарю в Щепіорно, що ви їх своїми руками копали, кладучи в них ваших товаришів по зброї, кличуть до вас о помсту за передчасно від ран та хороб померлих братів ваших — борців за честь України, за Четвертий Універсал!

І та далека могила на цвинтарі Монпарнас, і вона кличе до вас, гукає громовим голосом до всіх, у кого ще в грудях бється серце, а в жилах тече кров українська: „не забудьте поки віку вашого і дітям та внукам вашим святу помсту за мене передайте!

Нехай вони йдуть у мою путь і пють з тої чаші, з якої я напився за нашу честь і славу вільної України — за Четвертий Універсал!"...

А коли стільки жертв положено, коли стільки любови віддано тій великій ідеї, то вже самого того досить, щоби вона не вмерла ніколи! Тії жертви, тая любов є нам запорукою, що гряде час і вже близько він є, коли збудеться й славне пророцтво Тарасове:

„Встане Україна,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти"!...

В. КУЩ,
Генер. Штабу Ген.-Хор.

Слід памятати.

„...предположенное служеніе паніхіди в лаґерной церкві не могло состояться в віду запрещенія ея со сторони начальніка лаґеря украінскаво ґенерала Куща. Напомнім, что в 1920 году украінская армія, в союзе с III-ей арміей ґен. Вранґеля, совместно боролась с большевікамі, і 19—21 ноября 1920 г. переходіла р. Збруч под прікритіем русскіх частей. Чем мотівировал ґенерал Кущ свой отказ нам неізвестно". К.

(„За Свободу", ч. 102 (2434).

„Новим є те, що добре позабуте" бренить прислівя. Отже, певне вже добре позабуті події 1920 р., коли автор вищеподаного допису бере сміливість твердити, що 19—21 листопаду 1920 р. Українська Армія „переходила річку Збруч під заслоною російських частин".

Минає 8-й рік од того часу, але ж вояки армії ґен. Перемикина так добре позабули ті події, що зараз уже уявляють собі, що були ослоною, за якою Українська Армія сховалася від переслідуючого її ворога. Тому, тільки в однім можна погодитися з автором допису, що дійсно конче необхідно відновити в памяті данні про фактичний стан річей.

Отже, хочемо нагадати лише про цю правду, бо пояснювати мотиви, з яких було заборонено панахиду, нема чого тим, хто, як приміром Бурбони на вигнанні, „нічого не забули й нічому не навчилися".

Тому пояснюємо:

1) Угоди нашого Уряду з командуючим російськими силами в Криму ґен. Вранґелем не було. Отже, твердження про „союз з III-ою російською армією ґен. Вранґеля Армії Української" є неправдою.

2) На підставі угоди з „Россійским Политическим Комитетом", що очолювався тоді покійним Б. Савинковим, спільно з Ар-

мією У. Н. Р. мала чинити III-я рос. армія ґен. Перемикина. Рос. Політ. Комітетом було видано декларацію про визнання державної незалежности України, лише після того ставала можливою спільна акція обох армій проти загального ворога. Отже, „спільно з III рос. армією ґен. Вранґеля" Армія У. Н. Р. не чинила.

3) Армія У. Н. Р. разом зі спільними російськими частинами (III рос. армія й окрема козача бригада ос. Яковлева, що чинила на підставі осібної угоди [1]), розпочала перехід через р. Збруч не 19—21 листопаду, як твердить автор допису, а після полудня 21 листопаду. 19-ж і 20 листопаду вона вела бої в районі на схід і південь од Чорного-Острова і в районі м. Миколаєва, а 21 листопаду—на схід від р. Збруч. Лише коло півночи на 21 листопаду штаб Д. Армії з району м. Ожиговці розпочав переговори про перехід за річку з командуванням польського війська, що обсаджувало річку, і ранком 21 листопаду отримав згоду на перехід.

Таким чином, 19 і 20 листопаду Армія У. Н. Р., провадячи бої на фронті Тарнорудка—Ч.-Острів—Миколаїв, себ-то в віддаленні 40 в. од р. Збруча, в жадному разі переходити цієї річки не могла і не мала в той час на це згоди. Наколи ж де-які зі спільних російських частин в ті дні опинилися вже за Збручем, то це було-б явним порушенням наказів. Останнім наказом про спільну боротьбу [2]) на армійську резервову групу покладалося завдання — кинути 20 листопаду з початку на ворога кінноту, а потім перейти в наступ. В склад цієї групи входила тоді й III рос. армія, яка вже перед полуднем 20 листопаду почала відворот. Отже, всупереч твердженню автора допису дні 19 і 20 листопаду були днями тяжких боїв для Армії У. Н. Р. й такими ж мусили бути для спільних частин III рос. армії.

4) Переправа бойових частин Армії У. Н. Р. була переведена од полудня до 17 год. 21 листопаду на фронті Волочиськ—Ожиговці і головним чином у цих двох пунктах. Переправа забезпечувалася: кінним полком Чорних Запорожців (що чинив разом з окремою козачою бригадою ос. Яковлева), Мазепинським кінним полком і Окремою кінною дивізією. Ці частини протягом

[1]) Укладена у Варшаві у 20 числах жовтня 1920 р. Головою Укр. Диплом. Місії Ґенер. Зелінським з представниками ос. Яковлева.

[2]) Наказ військам Д. Армії У. Н. Р. й спільній III рос. армії од 18.XI—20 р. за ч. 0200.

дня відбивали ворожі напади й не допустили большевиків до Збруча. З'окрема вперті кінні бої в районі сел Курилівці й Бальківці витримала Окрема кінна дивізія разом з кінним Мазепинським полком.

В такому разі суперечним з правдою лишається і останнє твердження автора допису, що „Українська Армія... переходила р. Збруч під заслоною російських частин". В найліпшому для автора допису випадкові тільки кінні відділи III рос. армії Ґен. Перемикина[1]) могли частинно брати участь у заслоні переправи і в усякому разі не самостійно, а у складі кінноти Армії У. Н. Р., хоч фактичних данних, щоб підтверджували це, на разі не мається. В противність цьому документально встановленим лишається той факт, що з полудня 20 листопаду частини армії Перемикина почали відходити. Отже з цього льоґічно виплива́є, що навіть одне тільки припущення про участь кінноти рос. армії в заслоні переправи 21 листопаду підлягає великому сумніву, а нічим не обґрунтоване твердження, що „Українська Армія переходила р. Збруч під заслоною російських частин" є вже, висловлюючися мягенько, цілковитим надужиттям над правдою.

На цьому можна було б і закінчити справу з несподіваним випадом в бік української невдячности, бо звичайно од царя Петра до „царя" Сталіна мусимо ми бути вдячними москалям за все" те, що вони від нас загарбали. Цілком зрозуміло, що не можна авторові допису обґрунтовати серйозно те, чого він не хоче розуміти. Отже вважаємо, що на день сьогоднішній вже досить того, що свого часу в українських церквах анатемствовали гетьмана Івана Мазепу. Хай же зрозуміє нарешті автор допису, що було б абсурдом і злочином перед власним національним сумлінням дозволити в українській церкві Службу Божу за командуючого ворожою нам армією, прямого спадкоємця Ґен. Денікина.

1) Не слід забувати, що на початку листопадівської операції кіннота III рос. армії складала не більше 1/5 частини всієї кінноти Армії У. Н. Р.

Тактична задача.

ВСТУПНЕ СЛОВО. Шановні читачі нашого журналу в своїх численних листах звертають увагу Редакції на потребу популярних викладів на ріжні військові теми, які б дали можливість нашій старшині розібратися в певних питаннях, що виникають підчас студіювання чи перегляду військової літератури.

В більшости випадків, як це видно з листів, питання ці торкаються тактики та впливу на неї нових техничних засобів війни. Деякі читачі зазначають, що орґанізування воєнної гри, чи хоч тактичних вправ на мапі не тільки задовольнило б їхні жадання і було б відповіддю на цілий шерег питань, але ж одночасно дало б теоретичну вправу в керуванні частинами.

Редакція не має можливости виготовлювати і друкувати спеціяльні виклади на всі порушені теми, не має також можливости на кожне запитання відповідати. Рівнож не тільки по-за її компетенцією, але й по-за фактичними її можливостями є справа орґанізування нормальних тактичних вправ на мапі, а вже тим більше воєнної гри.

З другого боку Редакція розуміє конешну потребу в цьому відношенні щось зробити. Редакція вирішила на сторінках „Табору" уділити і уділяти в майбутньому місця для показних тактичних задач, ілюструючи їх мапками і схемами. Задачі мали б обіймати по можливости всі чинности війська (в певних рамках) в бойовій обстанові з тим, щоб читачі по перестудіюванню обставин, поданих в даній задачі, могли прийти до певних висновків, повзяти певне рішення, яке в писемній формі надіслати до Редакції. В наступнім числі „Табору" буде вміщено розгляд рішень і подано рішення типові.

Редакція здає собі справу з того тягару, який бере на себе, бо розуміє всі труднощі, що повстануть і вже стоять перед нею. Розуміє, що праця ця не буде—бо не може бути—повною, докладною та ідеальною, але йде на це, бо сподівається, що вона

принесе можливу користь для тих, хто, свідомий всіх труднощів з такою працею в наших умовах звязаних, матиме охоту до студіювання і бажання знайти для себе щось нове.

Всі по цій справі критичні слушні зауваження Редакція з приємністю візьме під увагу.

НЕОБХІДНІ ЗАСАДНИЧІ УМОВИ ТА ВИЯСНЕННЯ.

I. Орґанізація військових одиниць, як синіх, так і червоних є ідентичною.

Полк піхотний складається з:

а) 3-х курінів по 3 сотні кожний,
б) 1-ої кулеметної сотні,
в) сотні полкових розвідчиків (2 чоті піші, 1 — кінна),
г) чоти піхотних граматок,
д) чоти звязкової,
є) чоти саперної
і е) обозу.

Кожна сотня стрілецька складається з 3-х чет стрілецьких і чоти командіра сотні. *)

Кожна чота складається з 4-х роїв, а кожний рій з 2-х ланок—стрілецької (має легкий кулемет) і гренадерської. Чота має до 50 людей.

Батарея складається з 2-х чет гарматних по 2 рої і чоти командіра батареї. *)

Гармата і 2 зарядні скрині творять рій.

Кінна сотня складається з 3-х чет кінних стрільців і чоти командіра сотні. *) Сотня має 120—140 шабель і 6 ручних кулеметів.

II. Задачі передбачатимуть двохсторонні ділання, що складатимуться з маршу наближення, охорони в безпосередній дотичности з ворогом, розвідки і бою.

---

*) В чоті Командіра сотні (по польському — „drużyna dowódcy“, по московському — „взвод управленія“) зосереджено весь помічний персонал, саме: запасну обслугу до кулеметів, звязкових, санітарів, кухарів.

До її складу віднесено також і підстаршинський господарчий персонал (сотенний підстаршина, коморний, збройник і т. д.).

Таким чином кожна задача матиме шерег завдань, щоноситимуть характер питань, на які треба подати відповідь. Відповідь має складатися з:

а) писемної оцінки обставин за даного начальника (викладення на письмі міркувань, що служили підставою до прийняття рішення),

б) стислого плану (проекту) рішення, прийнятого на підставі оцінки обставин

і в) рішення за даного начальника, яке має вилитися в наказі (оперативному, бойовому), можливо словесному, але укладеному на письмі.

Крім того до відповіді має бути долучено схему з визначенням на ній данної частини умовними знаками у відповідних ушикуваннях у моменті початку виконання наказу. Схема повинна бути виконана в маштабі 1 : 42000 (верстівка).

ЗАДАЧА № 1.

А. СИНЯ СТОРОНА.

Загальна обстановка.

Синя армія розбила ворога і він одходить на схід.

І-а група в складі 1, 2, 3 стрілецьких дивізій і кінної бригади переслідує розбитого ворога в напрямку на Винницю.

З метою ліквідації червоних—XIV армії, в тилу якої вибухло повстання, і вона намагається в порядку й орґанізовано перепровадити евакуацію та відійти за р. Буг, І-а група має її енерґійно переслідувати, захопити вузли залізничні—Жмеринку, Вапнярку, Калинівку і переправи на р. Буг.

1-а стрілецька дивизія має не допустити евакуації м. Могилева та ст. Вапнярки. Дивізія знаходиться в районі мм. Нова-Ушиця—Карачієвці—Миньківці. Кінний полк дивізійний знаходиться в м. Заміхів.

1-го травня 1928 року в штабі 1-ої дивізії одержано зі штабу групи оперативного наказа такого змісту:

ШТАБ ГРУПИ № 1. ТАЄМНО.
м. ПОСТОЮ.

1 травня 1928 р.
15 годин.

Оперативний наказ
№ 6.
(Мапа 1 : 84000).

І. Розбитий нашою армією ворог панично втікає на схід. На нашому оперативному напрямку розбиті частини XIV червоної армії намагаються втриматися на лінії Могилів—Жмеринка—Винниця з метою перепровадити евакуацію.

41 червона дивізія прикриває район м. Могилів—ст. Котюжани.

42 червона дивізія прикриває м. Бар—ст. Жмеринка.

II. Завдання армії є швидке посування вперед, щоб цілковито знищити ворога, відрізаного нашими повстанцями, та не допустити евакуації.

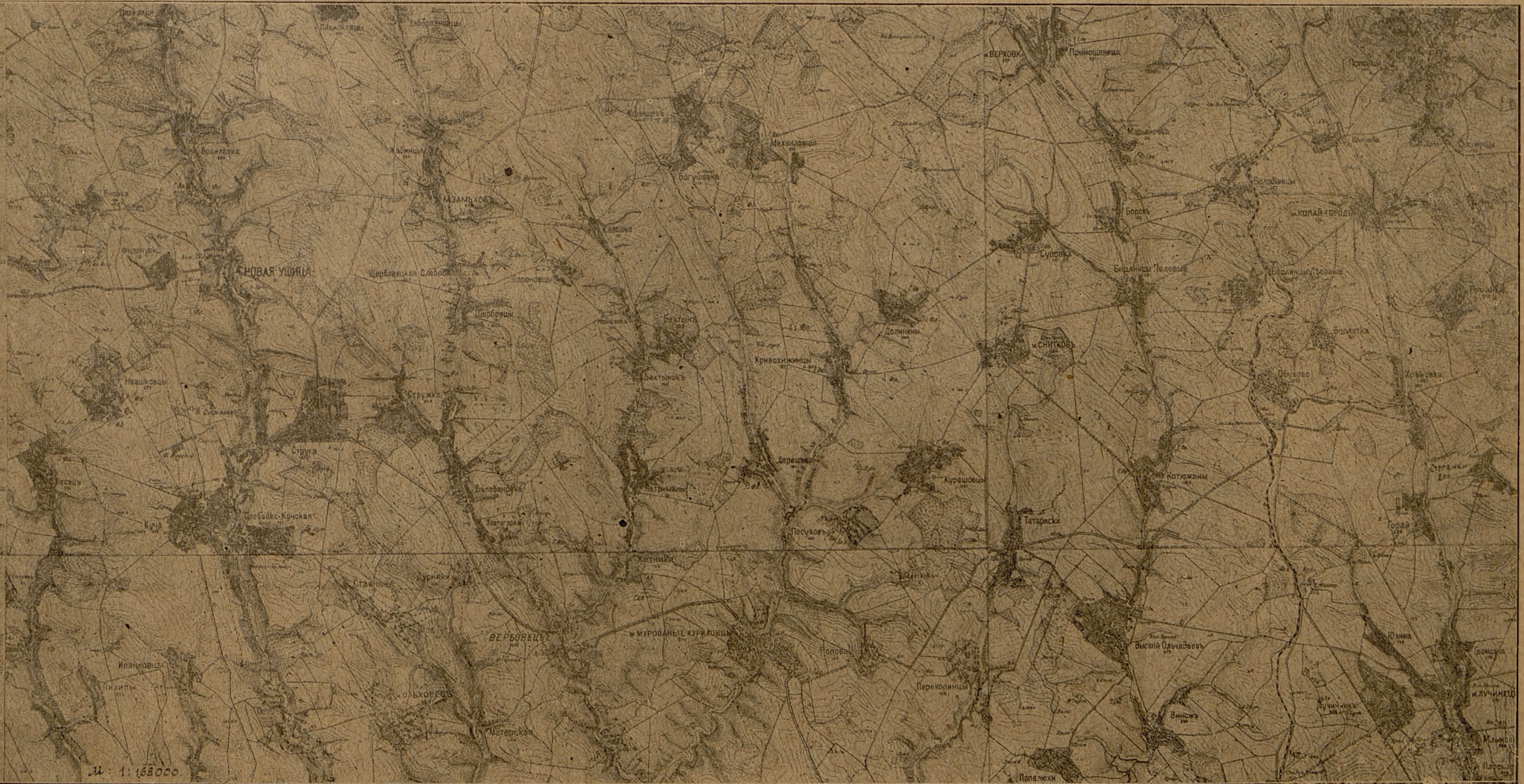
III. Група має рішуче переслідувати ворога, щоб не дати йому перегруповатися. Для того, щоб перешкодити евакуації, необхідно в найблизчому часі захопити залізничні вузли: Вапнярку і Калинівку та переправи через р. Буг на участку м. м. Саврань—Брацлав.

НАКЗУЮ:

А) І-а кінна бригада — . . . .
. . . .

Б) 1-а стрілецька дивізія—енерґійно переслідувати ворога і в найкоротчім часі захопити ст. Вапнярку.
Кінний відділ, силою не менше як 2 сотні, вислати в напрямку на ст. Попелюхи з метою несподіваного для ворога оволодіння нею.

В) 2-а стрілецька дивізія—енерґійно переслідуючи ворога, захопити ст. Жмеринка і пере-

м. ВЕРХОВКА
Примощеница
Марьяновка
м. КОПАЙ-ГОРОДЪ
Михайловцы
Богушовка
Жабинцы
м. ЗАМЬХОВЪ
Щербовцы
Бахтынъ
Бахтынокъ
Кривохижинцы
Долиняны
м. СНИТКОВЪ
Обухово
Ивашковцы
Струга
Песецъ
Куча
Слободка-Кучская
Дерешева
Курашовцы
Котюжаны
Татариски
Посуховъ
Житники
м. МУРОВАНЫЕ КУРИЛОВЦЫ
ВЕРБОВЕЦЪ
Иванковцы
Пилипы
Перекоринцы
Попелюхи
м. ЛУЧИНЕЦЪ
М: 1:168000

прави на р. Буг, в районі м. Тиврів.

. . . .

. . . .

Підписав: N. N.
Ґенерал
Командуючий І-ю Групою.

На підставі цього оперативного наказу, Командір 1-ої стрілецької дивізії, маючи також відомості про ворога від своїх частин, видав наказа такого змісту:

(Як зразок).

ШТАБ ДИВІЗІЇ. ТАЄМНО.
м. ПОСТОЮ. 1 травня 1928 р.
21 год.

Оперативний наказ
№ 14.

(Мапа 1:84000).[1])

І. Ворог продовжує панично втікати на схід.

Перед нашою групою своїми арєрґардами намагається втриматися на лінії Могилів—Жмеринка—Винниця з метою перепровадити евакуацію.

Розбиті нами частини 41 червоної дивізії прикривають район м. Могилів — ст. Котюжани. Ворожу кінноту виявлено в районі с. с. Конищів—Михайлівці. Маються відомості, що дивізія ставитиме нам опір на лінії с. с. Попелюхи—Татариска—м. Снитхів. В місті Яришові зосереджено батальон Могилівської кордонної бригади. На залізниці Могилів—Жмеринка курсує бронепотяг, а на шосі Курилівці-Мурована—Котюжани виявлено легкі автопанцерники. В районі м. Бару, як повідомляє 2-га стрілецька дивізія, знаходяться частини 42 червоної дивізії.

ІІ. Нашій Групі наказано рішуче переслідувати ворога і в найближчому часі захопити залізничні вузли Вапнярку і Калинівку та переправи на річці Буг, на участку м. м. Саврань — Брацлав.

---

[1]) Долучається схема.

III. Нашій дивізії наказано енерґійно переслідувати ворога і захопити ст. Вапнярку, а кіннотою ст. Попелюхи, щоб перешкодити ворогові провадити евакуацію.

Ліворуч од нас 2 Синя дивізія, якій наказано захопити ст. Жмеринку.

НАКАЗУЮ на день 2 травня дивізії зосередитися в районі м. Курилівці-Муровані—с. Дерещова—м. Вербовець, для чого:

А. Сотник Дикий 1 кін. полк 1 чоча I арт. Куріня Разом 4 сотні, 2 гарм.	Вирушити о год. 8-ій 2 травня через с. Михайлівці в с. Марянівку. Перервати залізницю в районі ліса, що на південь від с. Мартинівка. Розвідати залізницю в районі м. Бар. Розвідку провадити на села: Матейково — Попівці — Грабовці — Каришків. Доповіщення—по переході через с. Михайлівці і далі через кожних 4 години.
Б. Аванґард. Сотник Голуб 1-го стрілецького полку [1]) 2-ий курінь 1-ий арт. курінь 1 саперна сотня Разом 2 куріні, 1 сотня, 10 гармат.	О год. 5 хв. 30 головою колони пройти міст через р. Калюс в м. Нова-Ушиця і через с. с. Велика-Струга — Дурняки — м. Вербовець перейти в м. Курилівці-Муровані. Великий опочивок в східній околиці м. Вербовця до год. 12 хв. 45.
В. Головні сили. Полковник Барабаш 2 стрілецький полк [2])	О год. 7 хв. 20 головою колони пройти міст через р. Калюс в м. Нова-Ушиця і через села Вели-

1) Полк стоїть в с. Івашківці.
2) Полк стоїть в с. Філянувка і м. Нова-Ушиця.

3 стрілецький полк [1])
(без одної сотні)
Артилерійська бригада [2])
(без одного куріня)
Саперний курінь [3])
(без одної сотні)
1-го стрілецького полку
1 курінь

Разом 7 курінів,
24 гармати.

ка-Струга — Дурняки — м. Вербовець перейти:

а) 2 стріл. полк в м. Курилівці-Муровані;
б) 3 стріл. полк в с. Дерешова;
в) артилерійські куріні — при відповідних полках;
г) саперний курінь в м. Вербовець.

Великий опочивок в с. Дурняках до год. 13 хв. 15.

Г. Арерґард.
Поручник Зірка
1 сотня 3 стріл. полку.

Іти за головними силами у віддаленні 2 кілометрів.

IV. Обози 2-го розряду частин дивізії
Начальник колони Підполковник Григораш.

До год. 16 перейти до м. Вербовця.

V. Обозу 3-го розряду — до год. 22-ої 2-го травня перейти в с. Велика-Струга.

VI. Дивізійний шпиталь — 2-го травня перейти в м. Нова-Ушиця.

VII. Під час руху я буду при аванґарді.

VIII. Штаб дивізії до 16 год. — в м. Нова-Ушиця, після чого переходить в Курилівці-Муровані.

IX. Термінові доповіщення — без змін.

Заступники: Підполковник Барабаш і Підполковник Богун.

Підписав: N. N.
Ґенерал
Командір Дивізії.

За згідність: N. N.
Підполковник
Начальник Штабу.

[1]) Полк стоїть в с. с. Браїлівка, Янів.
[2]) Стоїть в зах. окол. м. Нова-Ушиця.
[3]) Стоїть в м. Нова-Ушиця.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ РІШЕННЯ

(рух наступовий).

1. Орґанізувати рух і видати про це наказа (оцінка обставин, план рішення і саме рішення) за командіра кінного полку, маючи на увазі, що він вже провадить розвідку і що розїзди знаходяться 2-го травня о год. 4-ій на лінії Вербовець—Дерешова—Михайлівці — Ялтушків-Підлісний — Курники, і що для розвідки вжито 1 сотню.

2. Видати словесне розпорядження (оцінка обставин, план рішення і саме рішення) за Начальника чільної похідної застави кінного полку (арт. 352, 356 і 388—392 Статуту польової служби).

3. Видати словесне розпорядження за Начальника чільного кінного дозору (арт. 393 і 398 Статуту польової служби).

4. Орґанізувати рух і видати наказа за Начальника аванґарду.

5. Видати словесного наказа за Начальника чільного загону (від аванґарду—арт. 383 Статуту польової служби).

6. Видати словесне розпорядження на Начальника чільної похідної пішої застави.

7. Видати словесне розпорядження за Начальника чільного пішого дозору.

РОЗДІЛ III.

В. ПРОХОДА.
Підполковник.

Записки до історії Сірих або Сірожупанників.

ЧАСТИНА III.

(Матеріяли до української військової історії).

(Початок дивись у ч. 6 „Табор“).

ПЕРЕДМОВА. Третю частину записок до історії Сірих або Сірожупанників я склав на підставі спогадів полковника Волосевича, сотника Падалки, моїх власних та инших старшин Сірої бригади і головним чином по документальних данних, що я знайшов в архиві Штабу 2-ої Волинської Стрілецької дивізії. Копії більш цікавих паперів, що мають особливе значіння для історії Сірих, подаю в додатках. Гадаю, що в цій частині записок ніяких помилок не може бути. Як і раніше, головним моїм завданням були правдивість і обєктивнисть стислого, в формі оперативного звіту, опису подій та фактів із життя Сірих. Я не робив далекосяглих міркувань і висновків, бо їх можна зробити не на підставі окремих фактів, а лише на підставі певної сукупности їх. Лише майбутній історик, простудіювавши всі аналоґічні моїм запискам матеріяли та низку комплікованих взаємовідносин у тогочасній політичній ситуації зможе дати правдиву оцінку героїчних зусиль не тільки Сірих, але й усієї Української Армії.

ВСТУП. Все життя й діяльність Сірих можна поділити на чотирі етапи:

В першому етапі ми простежили народження Сірих і їх могутній розвиток, коли зі звичайної несвідомої етноґрафичної маси бувшої единої неділимої Росії повстало 6 тисяч свідомих борців за самостійність України. Вони були творцями традицій Сірих. Головними основами цих традицій були: відвага

і погорджування небезпеками на полі бою, та скромність і лагідна чемність у відношенні до мирного населення без ріжниці його національности. Це й було причиною того, що Сірі, не дивлячись на майже щоденні втрати забитими й раненними в безупинних боях, ніколи не зменшувались, але частенько й збільшувались у своїй кількості. Сірі першого етапу були сильні духом, а їх віра в перемогу над ворогами захоплювала инших, що добровільно стали в ряди цих сірих борців.

Це було в першій фазі боротьби Української Армії за державну незалежність. Тоді майже три чверти українських частин мали повстанчо-партизанський характер і часто діяли на власну руку без тісного звязку між собою під проводом своїх отаманів. Серед них, як запорізькі чайки серед хвиль розбурханого моря, йшли Сірі непохитно по свойому певному й правдивому шляху проти ворожих галер.

Луцька катастрофа, що сталась в часі найбільшого розвитку Сірих, змінила їх обличча.

Нею 16 травня 1919 р. почався другий етап. Гніздо зруйновано. Певна орґанізація з усталеними взаємовідношеннями була знищена. Більша частина Сірих попала в неволю. Добре налагоджена матеріяльна база загинула. Але бажання боротись і віра в правоту свого діла є тим джерелом, з якого Сірі черпають завзяття для дальшої боротьби з ворогами й тоді витворюють нову родину Сірих. До неї влилось багато кращих старшин і козаків з других частин, що загинули тоді в ряді катастроф. Ці нові сили асимілювались в рядах Сірих і перейняли їх традиції.

Борються Сірі далі. Настала друга фаза боротьби Української Армії. Партизансько-повстанчі частини з їх отаманами й отаманчиками були або розформовані, або самі зникли. Були витворені реґулярні частини, але, на жаль, матеріяльне забезпечення війська було лише в проекті. Брак добре орґанізованої матеріяльної бази, безупинні бої з переважаючими силами ворога, та досить часті зміни старших начальників потрохи зменшували стійкість і відпорність Сірих. Вони були майже голі, голодні й до краю змучені. Одірвання від нас частин Галицької Армії, ряд слідуючих катастроф, пошесні хороби й повний брак матеріяльних засобів зломили сили Сірих остаточно.

Від старих і нових Сірих залишилась лише купка борців, які дійсно не боялись і пекельних сил.

6 грудня 1919 року пішли вони в Зимовий похід, що був третім етапом у житті Сірих. Зберегли вони традиції Сірих і в умовах партизанської боротьби і пронесли по всій Україні гасло до бою не на життя, але на смерть з гнобителями українського народу.

6 травня 1920 року почався четвертий етап на тернистому шляху Сірих до волі Рідного Краю. Прийшли ці змучені лицарі з запілля, щоб відпочити, влити до себе свіжі сили й знов стати у, мовляв, реґулярних умовах до бою з монголославянським родичем, що люто огнем і мечем заводив на Україні „радянський рай", але не „без хлопа й пана", а „з хлопом і ненажерливим московським комісаром". Та відпочити не судилося, бо в день повороту з Зимового походу Сірі мусіли стати на позицію й беззмінно продовжувати бої з упертими наступами ворога.

Сірі бились, але це були не люди повні сил, енерґії й бадьорости, лише тіні булих Сірих лицарів. У них збереглась велика сила інерції того розгону, який зробили Сірі в першому етапі своєї діяльности. Вони вже не були вояками-аґітаторами національної ідеї. Вони стали звичайними дисциплінованими вояками, що звикли спокійно переносити тягар війни. Не піддавались вони ворожій аґітації, але й не зверґали на неї жадної уваги, не обурювались, не провадили з запалом, як то було раніше, контраґітації. З якоюсь байдужністю відходили вони крок за кроком аж за Дністер до Карпат; байдуже ставились і до дезерції недавно мобілізованих вояків. Через це належного впливу не виявили Сірі на прибувший 12-й Італійський стрілецький курінь. Не передали вони цій молодій і свіжій частині тієї великої віри в правдивість і необхідність боротьби за всяку ціну з москалями.

Лише 15 вересня 1920 р. стався перелом у настроях Сірих. Щоб вивести козацтво зі стану безвладности, в час розпочаття наступу, в ночі командір бригади полковник Шепель зі своїм начальником Штабу першими пішли вперед через Нижнівський міст, який обстрілювався вогнем гармат і тяжких кулеметів і тоді за ними рушили всі. Сірі були виведені з тяжкого стану морального надлому. Трохи відпочивши в час оборони на Дністрі, вони

з якоюсь новою енерґією бадьоро йшли вперед. Це була, аж до перших днів листопаду, найкраща пора в життю Сірих. В цей час і решта, біля чверти первісного складу „італійців", стали Сірими лицарями.

А потім, під впливом непереможених обставин — швидкий відворот на чужу землю для довгого відпочинку, щоби знову при першій нагоді нагадати ворогам Самостійної України, що ще живе не вмер дух сірого лицарства й передати традиції Сірих новому поколінню.

І. 4-й СІРИЙ СТРІЛЕЦЬКИЙ ПОЛК.

6 травня 1920 р. армія У. Н. Р. під командою ґенерал-поручника Омельяновича-Павленка з ґероїчними зусиллями прорвала лінію большевицьких сил перед українсько-польським фронтом у районі Ямполя на Поділлю. Ця армія була невелика і складалась з Запоріжської, Київської і Волинської груп (дивізій), маючи всього до 1,200 багнетів, 2,200 шабель і не більше 10 гармат. Сюди, як звичайно, не входять старшини і немуштрові та обозні. Волинська група, яку було перейменовано наказом Військам Дієвої Армії У. Н. Р. від 7 червня 1920 р. ч. 38 в 2-гу Волинську стр. дивізію, мала в свойому складі: 4-й Сірий, 5 Чорноморський піші полки, кінний ім. Гетьмана Ів. Мазепи і кінний ім. М. Залізняка полки, Гарматний дивізіон (2 гарматі) та Окрему кінну сотню; всього до 350 багнетів, 700 шабель і 2 гарматі. Командуючим дивізією був Отаман Загродський, начальником штабу дивізії сотник Волосевич.

4-й Сірий полк мав: 25 старшин, 100 багнетів, 30 шабель, 10 кулеметів і 40 немуштрових і складався лише з двох сотень: пішої й кінної. Командіром полку був поручник Федченко, полковим значковим хорун. Харитоненко, командіром пішої сотні поручник Кріпак, а кінної — хорун. Черняк.

Люди були змучені безупинними сутичками за весь час Зимового походу. Моральний стан з переходом через фронт хоч і покращав, але в наслідок сильного, довготревалого нервового напруження відчувалася реакція. Одяг був найріжноманітніший і подертий. Взуття у багатьох своїм виглядом наводило на сумні думки. Спорядження ніякого. Зброя майже не здатна до вживання. Військо мало партизанський вигляд. Все говорило за те, що для переведення частини на реґулярний стан, її необхідно

відвести в глибокий тил. Там відповідно одягти і озброїти, дати можливість відпочити і підготовитись до прийняття поповнення і, тільки після вивчення мобілізованих, вислати на фронт. Так гадали і цього сподівалися Сірі, але того ж дня, 6 травня, Волинській дивізії було наказано перейти в наступ і, відтиснувши ворога, зайняти позицію по р. Марківці, що до вечера і було виконано.

4-й Сірий полк зайняв оборону на пагорках, що на схід від р. Марківки, від сл. Вербецької включно—с. Вербка—до сл. Шляхетської включно. Допомогою Сірому полку був Чорноморський полк (до 80 багнетів без кінноти). Ліворуч у Джугастрі були кінний Мазепинський і М. Залізняка полки. Праворуч до Дністра—Запорожці і Київці. Гарматний курінь Волинської дивізії мав 2 гарматі на позиції за пагорком на захід від с. Вербки. Таким чином на 180 багнетів (з Чорноморцями) і 30 шабель приходилось 10 верстов фронту.

Большевики займали сталу позицію на пагорках на схід від р. Ольшанки; в районі с. Ольшанки вони мали кінноту Котовського до 300 шабель, школу червоних курсантів і инші піші частини, всього до 600 багнетів, 1 далекобойну і 4 польових гарматі.

Після інтенсивного гарматного обстрілу ворог переходив в атаки, але кожний раз Сірі його відбивали. Бували випадки, що ворог захоплював с. Вербку, але Сірі, зібравшись з силами, вибивали його звідти і, переслідуючи, виганяли з села Ольшанки. Такий стан річей трівав на протязі місяця. Майже не було дня, щоби ворог сидів спокійно і не турбував Сірих.

Приблизно 20—25 травня до Вербки прибув Польський кінний полк з метою допомогти Волинській дивізії вибити ворога з району Ольшанки, зробити демонстрацію в тил і тим зменшити натиск большевиків на північ від м. Мясківки, в районі ст. Вапнярки, де займали фронт польські частини. Після огляду ворожої позиції з могили, що на перехресті шляхів між Вербкою, командір польського кінного полку, переконавшись, що тут битись з ворогом не так легко, як гадали в штабі дивізії, сказав: „Я дам вам свій полк, тільки прошу призначити на кожний ескадрон по кілька своїх старшин для допомоги під час керування бойовими операціями". Але пізніше він дав тільки два ескадрони, які під керуванням старшин Мазепинського кінного полку зробили бойову розвідку в лісках на північ від Ольшанки,

У Вербці напади большевиків настільки надокучили селянам, що вони, з'єднавшись в повстанський відділ до 40 чоловік, значно допомагали Сірим у боях з большевиками, а коли українській армії довелось відійти, частина їх приєдналась до дивізії.

В цім районі, ведучи весь час бої з большевиками, Волинська дивізія поповнялась мобілізованими. Мобілізація провадилась власними засобами. З наказу Дієвої Армії при дивізіях були утворені мобілізаційні комісії. Головою такої комісії при Волинській дивізії був сотник Паньківський. Район мобілізації для Волинської дивізії складали: Клембівська, Борівська і Дзигівська волості Ямпільського повіту. В Могилівському повіті мобілізація провадилась на укомплектування 3-ої Залізної дивізії; в инших-же повітах мобілізація не переводилася. Мобілізація дала гарні наслідки. Запасовий курінь дивізії мав до 800 молодих козаків, а бувші вже на військовій службі козаки надсилались просто в частини дивізії. 4-й Сірий полк мав таких козаків 270 чоловік. Частина їх, що були одягнуті і на яких вистачало рушниць, були призначені в дієву збірну сотню, а з решти була складена запасова сотня. Під керуванням хорунжого Гайдая ця сотня провадила навчання, але відбувалось воно з великими труднощами, бо відсутність одягу, взуття, спорядження і зброї псувала всю справу.

На позиції не вистачало набоїв, харчів також. Часто випадали дощі, ночі були холодні, а козаки не мали ні шинелів, ні покривал, ні палаток. Треба було бути дійсно ідейним борцем, щоби в таких тяжких умовах вірити в перемогу над ворогом. Ріжні провокації і большевицька аґітація, з котрими тяжко було боротись, відбивались деморалізуюче на мобілізованих.

В кінці травня керування полком обняв полковник Цвіньов, який не міг добре зрозуміти настрою старшин і козаків полку, на яких не міг відбитись вплив партизанщини, і це приводило його иноді до непорозумінь зі старшинами.

2 червня 4-й Сірий полк, після зміни Київцями, відійшов у резерв до с. Клембівки. Тут, відпочивши день, Сірі взялись до орґанізаційно-підготовчої праці, не дивлячись на брак всяких засобів, але скоро ця праця була перервана.

6 червня большевики роблять сильний натиск на відтинку Київської дивізії і примушують її відійти до с. Кочківки на лінію

р. Яланець. Сірим було наказано допомогти Київцям. 4-й Сірий полк рядом атак збиває ворога з його нової позиції і відкидає до Ольшанки, але Київці вже не могли зайняти старої позиції і тому Сірим довелось стати на позицію в районі с. Вербки.

9 червня, після зміни Запорожцями, Сірі відійшли в резерв до с. Кочківки. Тут оглянув Волинську дивізію покійний Головний Отаман С. В. Петлюра, вітаючи козацтво зі щасливим прибуттям із запілля ворога.

Між тим Польське військо з українською 6-ою Січовою Стрілецькою дивізією дійшо до Дніпра і ще 8 травня було зайняло м. Київ.

Здавалось, що мета майже була осягнена, залишалось вигнати большевиків за Дніпро з південного Правобережжа і, зайнявши фронт по Дніпру, продовжувати творення сильної Української армії. Але... большевики роблять сильний натиск, проривають великою кількістю кінноти польський фронт і примушують Польську армію скоро відходити на захід. Коли Польське військо відійшло за Винницю, почала відворот й Українська армія.

14 червня Армія займає фронт по р. Яланець від р. Дністра до м. Томашполя включно, що був перед тим обсажений 3-ою Залізною стр. дивізією. 4-й Сірий полк зайняв позиції на західних пагорках р. Яланець по шляху Ігнатково—Цеклинівка, від с. Яланець включно до перехрестя дороги Качківка—Писарівка-Воложська. Ліворуч був Чорноморський полк, а праворуч — Запорожці. На протязі трьох днів велись оборонні бої. Всі енерґійні атаки ворога, підбадьореного своїми успіхами на польському фронті, відбивались зі втратами у большевиків.

З дня відходу розпочалась дезерція мобілізованих козаків, які втратили віру в перемогу над ворогом, а йти за Збруч, а там може й за дроти, не хотіли.

17 червня Армія відходить на лінію р. Мурафа. Сірий полк займає оборону на схід від с. Борівки, де витримує вперті атаки на протязі дня. О 17 годині Сірі відходять до м. Чернівців, щоб зайняти оборонну позицію на лінії с. с. Сокіл—Саїнка. Був дощ, люди промокли й померзли. Полк (200 багнетів) з невеликим арієрґардом походним порядком надходив до передмістя Мазурівки, щоби звідси вислати людей, давши їм пообідати, на позицію. Але большевики (до 600 багнетів) непомітно лавою просовувались

за Сірими. Коли полк надійшов до Мазурівки, большевики перейшли в рішучу атаку. Вони змели арієрґард і відкрили сильний кулеметний і рушничний вогонь по Сірих, які приймали бойовий порядок, розсипаючись в лаву по дорозі Чернівці—Сокіл. Дуже допомогли Сірим гармати Волинського гарматного куріня, їх огонь „на картеч" наносив поважні втрати ворогові і дав можливість Сірим прийняти бойовий порядок. Завязався гарячий бій. З допомогою Мазепинського кінного полку Сірі перейшли в контр атаку і відбили ворога. В цьому бою у Сірих було забито: 1 старшину і до 10 козаків та ранено до 20 козаків.

З огляду на те, що ні вправо, ні вліво не вдалось наладити звязку з сусідніми частинами, а ворог, що насідав по фронту, почав робити обходи крил, Сірі відійшли за Чернівці і затримались на пагорках, що на захід від м. Чернівці. Вночі Сірі разом з Київцями зайняли позиції на пагорках на схід від м. Серби.

18 червня ранком, згідно наказу, Сірий полк зайняв оборону на східних пагорках від р. Лозової, від дороги Біляни Березівка до дороги Шендерівка-Березівка. Ліворуч був кінний полк М. Залізняка, а праворуч кінний полк Гетьмана Мазепи. Тут на протязі 10 днів ворог не проявляв тієї настирливости, як раніше, а навпаки—Сірі з кіннотою М. Залізняка й Київської дивізії зробили три рейди через Політанки і поза Березівкою з метою зменшити натиск ворога в районі Шаргорода проти 3-ої Залізної дивізії і на стику Української з Польською армією. Кінний полк ім. Гетьмана Мазепи також робив напади на Чернівці. Волинський гарматний курінь здобув уже третю гармату і займав позицію на перехресті дороги Шендерівка—Сліди.

Ворог займав позицію по шляху Шаргород — шоса Березівка — Серби і мав проти сс. Біляни і Шендерівки до 600 багнетів і до 300 шабель.

Не дивлячись на те, що $^1/_5$ мобілізованих в Ямпільському повіті дезертувало, в с. Білянах Сірі на власну руку провадять також мобілізацію, по котрій в полк прибуло 60 чоловік. Вони були, за браком рушниць, призначені до запасової сотні. Після можливсго озброєння ці козаки переводились до дієвої збірної сотні. При дальшім відвороті з цих козаків дезертувало 40, а 20 залишилось у полку.

1 липня в звязку з відходом Польської армії майже на лінію Старо-Константинів—Проскурів наша армія відходить на лінію Могилів — Лучинець — Копай-Город, зайнявши позиції від р. Дністра до с. Матейково, що на південь від залізниці Бар—Жмеринка. Волинська дивізія відійшла в резерв у район Мурованих-Куриловець. Сірий полк розташувався в с. Білянах.

4 липня Сірий полк зайняв охорону на лінії с. Попелюхи—Верхній-Ольчадаєв, з огляду на те, що ворог иноді проривав лінію фронта на залізниці Могилів—Бар, а його відділи забирались в запілля. В цей час Польська армія надходила на лінію р. Збруча. Отже необхідно було відходити й Українській армії.

6 липня Волинська дивізія відходить в район м. Дунаєвець.

8 липня Сірі зайняли позицію на східному узліссі перед с. Іванківці до шоси Миньківці—Дунаєвці включно; ліворуч у Слобідці—кіннота Мазепинського полку, а праворуч—пластуни Мазепинського полку; позиція батареї на північний схід від Іванковець біля шоси. День і ніч пройшли спокійно.

9 липня ворожа кіннота до 400 шабель з кулеметами на тачанках зробила обхід лівого крила Волинської дивізії на північ від Слобідки і, зайшовши в тил, спішилась та зайняла позицію на пагорках на північний захід від Іванковець. В той-же час невеликі ворожі відділи провадили демонстрацію перед фронтом. Піднялась метушня, особливо в обозі. Але завдяки доцільним розпорядженням командіра полку полковника Цвіньова був наведений скоро порядок і припинена паніка. Негайно було знято з фронта до 100 багнетів Сірих з 4 кулеметами і поставлено на позицію на північ від шоси, на захід від Слобідки. Влучний кулеметний і рушничний вогонь Сірих примусив ворога на деякий час відмовитись від активности. Цим користуються Сірі і в першу чергу пропускають по дорозі на Дунаєвці з належним прикриттям гармати, потім обози, а далі відходила піхота, яка поминувши лаву Сірих, що була на північ від Іванковець, зайняла позицію на північно-східному узліссі, що між Іванковцями й Демянківцями. Батарея, ставши на позицію біля Демянковець, відкрила огонь по ворожій кінноті. Під прикриттям кулеметного і рушничного вогню другої сотні Сірих перша сотня почала відходити від Слобідки до Демянковець. Тоді большевики в кін-

ному ладу роблять ряд рішучих атак з метою примусити невелику кількість Сірих кинути зброю, але Сірі з честю відбили всі атаки. Було помітно, як ворожі кіннотчики під гарматним, кулеметним і рушничним огнем злітали з коней та падали; багато забито і поранено коней. Втрати Сірих: забитими 4 козаки і раненими 8.

Волинська дивізія відійшла до м. Шатави. Сірі зайняли позицію перед Гниловодами вправо і вліво від шоси по східньому узліссю, де витримували на протязі двох днів натиск головних сил ворога, що намагались наступати по шосі.

11 липня рано Волинська дивізія відійшла до Великих-Армян, залишивши охоронний відділ у с. Вербка.

12 липня по обіді Волинська дивізія вирушила до м. Оринїна. Волинцям було наказано прикривати перехід Української армії через Збруч. Ворог почав проявляти активність. Сірі зайняли позицію по шляху від східної околиці м. Оринїна до с. Жердки; Чорноморці — по шляху Оринїн — Камянець-Подільський, на північно східньому узліссі, а далі на південь — кіннота Київської дивізії: кінний полк ім. Гетьмана Мазепи займав с. Жердку.

13 липня рано ворожа піхота й кіннота повела наступ. На протязі дня було відбито кілька ворожих атак. Найбільш сильні атаки доводилось витримувати Чорноморцям. За цей день Сірі захопили в полон 5 большевиків, а більше десятка їх залишилось забитими на полі; у Сірих ранено 2 козаки.

Тогож дня вечером під прикриттям кінноти Мазепинського полку Волинська дивізія відійшла до Збруча і перейшла на другий беріг біля Бережанки.

14 липня удосвіта Сірий полк зайняв позиції на західному березі р. Збруча від Бережанки до с. Тройці включно; праворуч — Чорноморці, а ліворуч — Київська дивізія. Тут оборонялись три добі.

17 липня Волинська дивізія була пересунена на північ по Збручу. Сірий полк після зміни Херсонською дивізією зайняв позицію по Збручу верстов на три від північного краю м. Скали до переправи через Збруч включно.

На фронті, за виключенням кулеметної і рушничної перестрілки через Збруч, спокійно. Моральний настрій козацтва, особливо мобілізованих, був дуже поганий. З 13 до 20 липня дезертувало за Збруч до 40 чоловік. Загальні невдачі на фронті і зрештою перехід Збруча дуже пригнобили козаків. Деморалізація була настільки велика, що трапився навіть випадок грабунку, який рішуче був припинений раз на завжди.

БОРИС МОНКЕВИЧ.
Сотник.

Слідами Запорожців.

(Початок дивись у ч. 5 „Табор“).

Десять літ минуло вже від тих памятних часів, що з кожним роком відсуваються все далі й далі в царину споминів, а там і в країну леґенд.

Все проходить, все минає і покривається пилом забуття, але змагання народу за свою самостійність мусять вічно жити в памяти цього народу. Зокрема повинно бути оточене авреолом слави змагання горстки відданих патріотів, що серед моря байдужности і зневіри знайшли в собі силу і відвагу боронити рідний край в найскрутніший час, в найтяжчу годину.

Червоними слідами своєї крови позначили Запорожці простори України.

І скільки траґічних подій, ґероїчних епізодів і славетніх чинів хорониться в забутті і чекає на своїх мемуаристів.

Про один такий епізод з нашої визвольної епопеї я й хочу розказати.

Становище на відтинку Лозівської ґрупи 15 січня 1919 року було таке:

4-й Богданівський полк стояв на ст. Панютино (в 7 верствах од Лозової) і захищав підступи до неї з боку Харкова.

3-й Гайдамацький піший полк і 36-й Полтавський захищали Лозову з боку Павлограду, відкіля цілий час насувалися махновські банди.

З боку Харкова наступали російські большевицькі частини, підсилені невеликими відділами харківських робітників.

Російське військо було реґулярне, під командою досвідчених старшин і з сильною артилерією.

Бойова якість була далеко вища від якости тих військ, з якими Запорожцям приходилося битись на весні 1918 р., при звільненні України. Большевики використали 8 місячну перерву на

переорґанізацію своєі армії, натомість ми опинилися перед ними з значно слабшими силами, як це у нас було при кінці весняної кампанії.

Всіми силами, які наступали на Україну, командував ґенерал Клембовський, досвідчений вояка і визначний стратеґ.

Коли методи війни змінилися в большевиків, то обходження з полоненними залишилося старе. Їх так само, як і весною, розстрілювали та мучили.

З боку Павлограда, с. т. по лінії Севастопольської залізниці, на Лозову наступали банди Махна.

Нахабність їх дійшла до того, що вони наблизились в ночі аж до самої Лозової і зірвали водокачку, яка стояла осторонь і обслуговувала цілий залізничний вузол.

Контр-атакою Гайдамаків вони були відкинуті до слідуючої станції, але знищенням водокачки вони зробили великі труднощі в обслугованні паротягів. Тепер паротягам треба було їздить по воду аж за 7 верстов на ст. Панютино, де стояв Богданівський полк.

Цілий час Махновці робили напади на розташування Гайдамаків і Полтавців, але завше терпіли поразку.

Памятаю, як під Різдво Волох, командір Гайдамацького полку, звязався телефоном з нашим штабом і інформував про ситуацію на його віддтинку.

„Сьогодня я Махновцям буду давати куті" — сказав Волох. І дійстно, того-ж таки вечера Гайдамаки пішли в наступ, відігнали махновців аж до слідуючої станції і забрали багато полонених. Полоненним давали куті.

Але ця поразка не могла вплинути на становище Махна, який був тоді в апоґею свого успіху. Його відділи займали усю східню Катеринославщину. Десятки тисяч його „вольниці" грасували вздовж і впоперек зайнятого краю. Знищивши і пограбувавши Катеринослав, Махно був вибитий звідтіля Самокішом, після чого зайняв Павлоград, або як його тоді називали „Махноград", і притих, набираючись нових сил.

Можна сказати, що Махно своїм повстанням у значній мірі спричинився до так скорого залишення лівобережної України нашим військом.

Після бою під Мерефою Богданівський полк мусив одійти в тил аж на 100 верстов, бо Гайдамаки стримували Махновців вже під самою Лозовою, а тому утворення Богданівцями фронту за Мерефою наражало б їх на відрізання у випадку, коли б Гайдамаки не могли втримати Лозової.

Вліво по фронту тримали звязок через Константиноград з Балбачаном, командуючим військами на лівобережній Україні, який в той час знаходився в Полтаві.

В цей час решта Запорожського корпусу провадила бої вже під Полтавою.

Все військо перебувало в ешелонах і тільки на час бою виводилось в поле.

Такий спосіб провадження війни видається дивним тепер, але тоді инакше переводити операцій не можна було, бо один полк в силі 1,500 багнетів боронив відтинок у 200 верстов по фронту.

Без ешелонів наша армія вже в першому місяці війни була б знищена силою самих обставин. Були випадки, коли полк на протязі одної доби мусив відступити на 200 верстов у тил для того, щоби не бути відрізаним.

Крім того, кожний полк має цілі ешелони майна, яке доводилося евакувати під час відступу.

Постачання корпусного не було і кожна частина провадила його самостійно.

В оперативному відношенні наш полк підлягав тільки загальним директивам штабу фронту, в решті був цілком самостійним.

16 січня ворог, залишений ще під Мерефою, наблизився до ст. Панютино і розпочав обстрілювати гарматним вогнем наше розположення.

Першими стрілами було забито пару коней і поранено кілька козаків в ешелонах. Курінi зайняли позиції перед станцією.

В той же час командір Гайдамацького полку сотник Волох одержав наказ зі штабу фронту негайно з цілим полком відїхати на Полтаву, залишаючи оборону на Богданівський і Полтавський полки.

Сотник Лазуренко вступив у керування групою і звязався зі штабом фронту.

Богданівський полк того ж дня відступив з Панютина до Лозової зо всіма своїми ешелонами і зайняв позиції поперед неї.

Треба зазначити, що Махно, в той час випертий з під Катеринослава, скупчив свої сили в районі Павлограда і таким чином відтягнув свої відділи з під Лозової. Ці обставини і спричинилися до того, що штаб фронту не відтягнув усіх полків на Полтаву, а тільки Гайдамаків. Була надія, що з відступом Махновців удасться вдержати Лозову проти одних большевиків.

17 січня усі ешелони Богданівців і Полтавського полку були скупчені в Лозовій, а Гайдамацький полк одїхав на Полтаву.

Командір Богданівського полку сотник Лазуренко викликав штаб фронту. До апарату підійшов сам полковник Балбачан і довго його інформував про становище на фронті і в запіллі. Я був тоді присутнім при тій розмові і, як тепер собі пригадую, Балбачан старався підбадьорити нас ріжними обіцянками про допомоги, які він мав одержати від уряду. Говорилося і про Січових стрільців, і про корпус Гуцулів, і що нам пришлють панцерний потяг. Кінцевим результатом цієї розмови був наказ Балбачана утримувати Лозову за всяку ціну. Про те ж, що *робити в разі невдачі, нічого не говорилося.* Я це підкреслюю для того, що це послужило причиною до пізнішої траґедії нашого полку. Большевики тим часом, зайнявши залишене нами Панютино, посувалися на Лозову.

Сили Лозівської групи були такі:

4-й Богданівський полк	1,300	багнетів
36-й Полтавський „	250	„
Кіннота Богданівського полку . . .	50	шабель
„ Полтавського „	20	„
Кулеметів	20	
Гармат 3-х цалевих	4	

При захисті з такими малими силами такого великого залізничного вузла, як Лозова, була дуже мала надія на успіх.

О третій годині дня була одержана телеґрама, що ешелони Гайдамацького полку коло Константинограда потерепіли страшну катастрофу. Але довідатись про те, що було причиною цієї катастрофи, ми не могли, бо о четвертій годині звязок з Полтавою з невідомих причин був перерваний.

Було два припущення. Одно, що через необережність при відступі один ешелон налетів на другий. Друге, що ця катастрофа — діло большевицьких рук.

Командування Лозівської групи опинилося в дуже скрутному становищі.

Перерваний звязок унеможливлював одержання потрібних інформацій і наказів зі штабу фронту, знову ж катастрофа з ешелонами Гайдамацького полку не давала певности, що шлях Лозова—Полтава вільний для проїзду.

Але, згідно з останнім наказом Балбачана, треба було захищати Лозову. Богданівський полк тримав позиції на північній стороні Лозової, а Полтавський був у резерві.

О 5 год., коли вже стемніло, большевики розпочали вогонь з тяжких гармат по станції. Набої падали в розположенні наших ешелонів і треба було їх виводити за місто.

Але тут повстало питання, куди їх направити, чи на ту лінію, яка йде на Полтаву, чи на ту, яка провадить на Павлоград.

Це питання було трудно розрішити тому, що властиво ми були між двох огнів.

Перерва звязку зі штабом фронту і катастрофа з Гайдамацьким полком висувала припущення про зруйновання цього шляху в певному місці большевиками. Досить далека віддаль (150 верстов) Лозової від Полтави не давала певности, що військо могло б дістатися до Полтави походним порядком у разі, коли б ешелони не могли далі просуватися по цій лінії.

Відходити ж на Павлоградську лінію — це значить бути певним, що а ні одного ешелону не вдасться врятувати, бо в Павлограді був Махно. Зате було більш певности дістатися пішим походом до Катеринослава, який був значно ближче (100 верстов), як Полтава.

Крім того, відомим було, що отаман Гулий, який командував українськими військами на Катеринославщині, посувався на Павлоград — гніздо Махновців.

Натомість Полтава могла бути кожного дня залишена ворогові.

На нараді командірів полків вирішено було відтягти ешелони на Павлоградський шлях.

В той же час Богданівський полк увязався в бій з наступаючими большевиками.

Ніч була надзвичайно темна, і тому ворог не проявляв великої активности, але ворожі гармати, не перестаючи обстрілювали місто.

Звязку з Полтавою не можна було відновити. Що робилося на Полтавській лінії і що сталося з Гайдамаками, нічого не було відомо. Командування групи вирішило, що обороняти дальше Лозову при такому непевному стані не є доцільним і в кінцевому висліді привело б до загибелі цілої групи.

Тому, що штаб фронту в попередньому свойому наказі нічого не говорив про відступ, у разі невдержки, в бік Полтави, вирішено було відступати в бік Катеринослава.

Коли б у своїй розмові по апарату полковник Балбачан хоча одним словом натякнув про відступ, у разі небезпеки, на Полтаву, це вплинуло б рішаюче на постанову командування групи про відхід на Полтаву. Цим би було врятовано величезне майно, яке малося в ешелонах при групі, як рівнож і не загинув би цілий 2-й курінь Богданівського полку.

Командування групи розіслало начальникам бойових відтинків наказа відійти на Павлоградський шлях, де стояли наші ешелони.

На дворі стояла „египетська тьма". Внедовзі прибули до ешелонів 1-й і 3-й курінi Богданівського полку, та ввесь Полтавський полк. Натомість 2-го куріня, яким командував значковий Верещагин, не було видно. Послана чота кінноти теж не відшукала його сліду.

Було припущення, що курінь, не зорієнтувавшись, відійшов зовсім у другому керунку і не трапив на Павлоградський шлях. Кіннота доносила, що в місті його немає, а густий туман та темнота не дозволяють відшукати його в полі.

Становище ставало трагічне. Чекати на курінь до рана— це значить стягнути на себе удар ворога, який ще не знав керунку нашого відступу.

Припинення ворожого гарматного вогню свідчило про те, що ворог зайняв вже місто і ранком напевно зявиться тут.

Їхати ешелонами можна було не більш одної станції, бо далі починалася зона повстанчих банд Махна. Ясним було, що треба буде вигружатись з ешелонів і походом пробиватися через цю Махновську зону до Катеринослава.

Коли всі спроби відшукання 2-го куріня були безвислідні, командування групи рішило від'їхати ще на одну станцію в керунку Павлограда і там вигружатись.

Богданівський полк мав 4 ешелони по 30 вагонів, та Полтавський полк один ешелон.

Помалу, мов велитенський вуж, посунулись усі ешелони, один за другим. Кіннота їхала збоку грунтовим шляхом.

Ешелони були щільно навантажені ріжним майном, яке забрали ще з Мерефянських складів і по дорозі. Всі знали, що усе це прийдеться залишити, але все це було нічим у порівнанні з тим смутком, який принесла нам утрата 2-го куріня.

Безумовно, що в цьому було винне і командування групи, яке не тримало стислого звязку з бойовими участками і не проявило більш енерґії по відшуканню куріня.

Ешелони тихо посувалися. Я спішно складав свої найнеобхідніші речі. В купе (старшини мали сальоновий вагон) зі мною мешкав наш капельмейстер Попович. Він сидів і плакав, повторяючи ввесь час тільки одно слово: „Матюша, Матюша". Плакав за своїм товаришем, хорунжим Романовським, який залишився з 2-м курінем.

За годину ешелони прибули на першу станцію, назви якої не памятаю.

Тут було наказано всім вигружатись, навантажити вози і забірати головним чином набої і найпотрібніші речі.

Але й сотої частини того майна наш обоз не міг підняти,— така велика була його кількість.

Була вже перша година ночі, коли ешелони, мов комашня, зароїлися від козаків, що спішно вигружались.

Всі знали, що ми тепер оточені зо всіх боків і що тільки надія на нашу зорґанізованність і на те, що ми зумієм пробитись через вороже коло, додавали відваги.

Мов відчуваючи важливість моменту, козаки мовчки вигружалися. Не чути було сміху і співів, як завжди.

Кінна сотня запалила пресовану солому на платформі, і червоне полумя якоюсь зловіщою загравою відбивалося на людських постатях і кидало велитенські тіні в темний простір степів.

З залишенням ешелонів, кожний почував себе непевним, як мандрівник, що залишає твердий грунт і випливає в море, повне усяких пригод і небезпек.

А перед нами, власне, лежало таке море,—розбурхане море людей Махнівської анархичної республіки.

Схема шляху відступу Лозівської групи

З тих відомостей, які ми мали (переважно з ґазет), повстанча зона Махна уявляла один кипячий котел занархизованої, розбещеної маси людей, які творили суд і розправу над усім, що виявляло собою якісь ознаки влади чи орґанізації. Безумовно, що ми, не маючи прав екстеріторіяльности, могли пройти через це царство анархії тільки за поміччю своєї зброї і своєї орґанізованности.

Треба зауважити, що мобілізовані, які становили переважно склад нашого полку, перевищили наші сподіванки. По двох тижнях вони вже втягнулися в військове життя і без жадного нарікання переносили усі його тягарі. Не можна було від них вимагати ентузіязму, бо й старшини його не мали, але вони скоро нівелювалися з нашими старими добровольцями і стали добрим бойовим матеріялом.

Коли вже остання гармата і останній кінь були вигружені, ціле військо вишикувалося в походну колону.

Попереду кіннота, за нею один курінь Богданівців та Полтавський полк. В середині їхав увесь наш обоз і батарея, а позад усіх—другий курінь Богданівців. Усіх людей разом з немуштровими було поверх півтора тисячі.

Командування групи вирішило відійти верстов на 10 вправо від полотна залізниці, там відпочити трохи і на ранок, зорієнтувавшись, вирушити далі в напрямку Ново-Московськ—Катеринослав.

При світлі підпалених ешелонів вирушили усі в похід. І ще довго старшини і козаки оглядалися назад на палаючі ешелони, в яких вони проїздили цілих два місяці, і ще довго червона заграва пожежі освітлювала шлях засмученому війську. А попереду простягся темний, таємничий шлях у невідому будучність, і тільки там, в кінці того шляху світився маленький вогник надії...

Помалу серед ночі посувалися відділи Запорожців; знесилене око прощаючим зором міряло необсяжні краєвиди.

Іржання коней, глухий гуркіт гармат та обозів наповнили повітря своєрідним військовим галасом.

Минули кілька сонних сел. Здивовані селяни виходили з хат і з цікавістю дивилися на проходяче військо, якого ніколи не бачили тут.

Після півторагодинного походу розташувалися в придорожньому селі дорана.

Тут було вироблено план дальнішого походу. По відомостях, які малися в нашому штабі, терен, який ми мали проходити, був зайнятий бандами махновців, а тому треба було вибрати лінію найменшого спротиву, а разом з тим і найкоротшу. Але розвязати це задання було досить трудно, тому що з розпросів селян не можна було довідатись, де Махновці, яка їх сила і що вони роблять. Довідались тільки, що Махновці були тут недавно у великій кількості і подалися в бік Павлограду.

На нараді вирішено було йти на Катеринослав найкоротшим шляхом, нищучи по дорозі усі перешкоди. Приймалося під увагу, що в штабі Махна, який був у Павлограді, знали про наш відступ і постараються загородити дорогу, а тому нам бою все одно не уникнути.

Йдучи-ж найкоротшим шляхом ми вигравали на часі, при однакових шансах зустрінутись з ворогом.

Рішено було йти в напрямі сел: Мартинівка, Попасноє, Михайлівка і місто Новомосковськ.

Кіннота Богданівського полку під командою хорунж. Кулібаби мала освітлювати місцевість і патрулювати колону.

Нарано знову всі вирушили в дальший похід і на вечір прийшли в Мартинівку. По дорозі села були великі і багаті, як взагалі на Катеринославщині.

Селяне дуже гостинно приймали нас і говорили, що ще ніколи через їх села не проходило так багато війська.

В Мартинівці частина війська була в поготовлі і на заставах, а решта спала. В селі вже відчувався дух Махновщини, бо багато бідніших селян служило в Махновських бандах.

Коли ж на ранок ми виступили в дальшу дорогу, один козак кінної сотні, який залишився в селі підковувати коня, більше не вернувся. Було припущення, що його там селяне роззброїли, забрали коня, а може й забили. З того часу було заборонено кому б то не було залишатись після виступу в похід.

Дні якраз стояли морозні й ясні. Але безвісна доля другого куріня лежала тягарем у всіх на серці. Де він подівся, що з ним сталося,—не було жадної вістки.

Другий день походу теж пройшов без жадних пригод. Проходили ми від села до села, беручи тільки провідника. Про Махновців не було чутки. Селяни про них показували одні на схід, другі на захід. Цілий час тяглися маєтности Родзянки, бувшого голови Державної Думи. Ще два місяці тому — огнища культурного господарства, тепер вони були в руїнах. Все було розграбовано, понищено. Правда, зустрічались і маєтки, де селяни нічого не рушили і нікому не дозволяли грабувати. Видно вони добре памятали наслідки першого грабунку в 1917 р. В таких маєтках наші полки поновлювали свій кінський склад, і з часом кінноти прибавилось.

Другу ніч ночували, здається, в с. Попасному; було спокійно.

Ранком вирушили в дальшу дорогу. День був соняшний і морозний. Колона йшла посотенно зі старшинами на чолі. Командір Богданівського полку і командір Полтавського йшли в голові колони і розмовляли з провідником, місцевим селянином. Провідник цей, виявилось, був свідомим українцем, добре знав історію України і досить влучними прикладами проводив аналогію між сучасним її положенням і становищем в часи „руїни".

Все було спокійно і здавалося, що ворога ми не зустрінемо на свойому шляху. Але не доходячи села Михайлівки, що лежить недалеко річки Самари, прилетів на спіненому коні козак від кінної сотні, яка йшла в аванґарді, з донесенням, що попереду показався ворог.

Села Михайлівки нам не було видно, бо високий горб закривав його.

В одній хвилі усе заворушилось, мов, наелєктризоване. Батарея одразу стала на позиції, а два курінї Богданівського полку вишикувались до атаку. За кілька хвиль прилетів другий козак з донесенням, що ворог вишикувався в лави перед селом і розпочав наступ на кінноту, яка спішилась і залягла.

Сотник Лазуренко тоді дав наказ двом куріням Богданівців під загальним керовництвом сотника Кириченка йти в контрнаступ. Полтавський полк залишався в резерві.

Не пройшло і пяти хвилин, а вже курінї розсипались під горбом в одну довгу лаву і побігли в гору. Ось ще хвиля і вони вже на горбі і спускаються в долину. Громоподібне „слава" затрясло повітрям і що раз ширилось, як хвилі бушуючого моря.

Без одного стрілу неслись козаки що є сили вперед, а попереду усіх сотник Кириченко без жадної зброї з одною паличкою в руці. Ворожі кулі свистіли, як джмелі, але на них ніхто не звертав уваги, усі стреміли туди, де під селом помічались чорні лави ворога.

В той же час наша батарея наладила обсерваційний пункт і розпочала вогонь одразу з 4 гармат.

Відсутність у ворога гармат давала нам надії на перемогу.

Перші стріли невлучили у ворога і розірвалися аж на річці Самарі.

В тім моменті атакуюча наша піхота порівнялась зі спішеною кіннотою і разом побігли далі.

Ворог не витримав рішучого натиску і, не чекаючи, аж наші лави наблизяться до нього, відступив до села, а далі почав уже тікати.

„Давай кінноту"! — крикнув сотник Кириченко і, мов хвилі стоголосої луни, покотилося по лаві: „кінноту, кінноту"!...

Але кіннота спішена в запалі бігла разом з піхотою, а коні залишилися далеко позаду. Спішена кіннота завернула назад, а лави продовжували бігти.

Ворог тим часом, користуючись густо забудованим селом, утікав у всіх напрямках з обозами і тачанками, кидаючи по дорозі мийно.

Наша піхота бігти вже не могла. Дух запирало, серце розривалося і ноги підкошувались. Лави почали рушничний обстріл по відступаючим, зменшеним кроком посуваючись по селі.

Гармати наші по селу не стріляли.

Раптом зявилася наша кіннота і гальопом пролетіла в бік ворога. Але ворог вже успів перебратись по льоду на другий бік р. Самари і зайняти там позиції. Кіннота наша захопила тільки частину обозу та 30 чоловік Махновців, частина котрих була там же порубана, а решта доставлена в штаб.

І тільки наші гармати ще непокоїли ворога на цих його нових позиціях.

Переслідувати ворога не було жадної рації, бо він подався на південний схід, в той час, як нам дорога лежала на захід.

Таким чином без втрат з нашого боку ми знищили найголовнішу перешкоду на нашому шляху,

Козаки і старшини були веселі, як на Великдень. Найбільше радів і танцював „Кирюша“, як ми називали сотника Кириченка.

Жартуючи, він запевняв, що бачив самого Махна, який без шапки утікав на рябій кобилі.

Та і сама природа сміялася. Сонце світило, так як в літі, не дивлячись, що то був кінець січня. Сніг вилискував і грав міліярдами вогників. Невідомо звідкіля прилетіли ворони і, кракаючи, кружляли в повітрі.

Колона знову вишикувалась і рушила далі в сторону Ново-Московська.

В цьому місті р. Самара, яка плила на захід, круто завертає і починає плисти на схід, а потім знову круто змінює напрям і починає плисти на полудне, просто до Катеринослава.

Кіннота наша залишилася в ареґарді, а в аванґард були послані кінні ординарці.

Не пройшла колона і трьох верстов, як на обрії сніжного степу показалися чорні крапки, які що-раз побільшувались.

З часом крапки виросли в рідку лаву кінноти.

Знову ворог! Значить ще не всі перешкоди знищені; перед нами знову зявлявся невідомий ворог.

Але кіннота ця держала себе досить загадково. То підїзджала ближче, то ставала й оглядала нашу колону, яка була на виду, як на долоні.

Нарешті, один верхівець відділився і гальопом поскакав у наш бік.

Наш кінний аванґард порівнявся з ним і тоді вони разом поїхали в бік колони.

За кілька хвилин перед сотником Лазуренком став верхівець в селянському убранні на лихому коні з мотузяним сідлом.

— Ви хто такий? — запитав сотник Лазуренко.

— Козак Самарської паланки отряду отамана Гулого.

— Що ви тут робите?

— Ми несем тут охорону і стежимо за Махновцями. А оце почули гарматню стрілянину і прямуємо вам назустріч, бо нам із штабу відомо, що великий відділ українського війська має пробиватися з Лозової на Катеринослав. По гарматним стрілам ми догадалися, що то ви.

Коли в колоні було оповіщено, що ми вже зєдналися зі своїм військом, радощам не було кінця!

Скоро вся кіннота підїхала до нас. Усе це були молоді хлопці, одягнуті переважно по цивільному. Лихі коні і брак сідел говорив про вичерпаність засобів нашого інтендантства, пограбованого німцями, добровольцями, Махновцями і т. д.

За три годині ми були в Чаплінці, де зостались ночувати.

На другий день вирушили до Ново-Московська. О першій годині дня вступала наша колона в місто. Населення, яке до цього часу привикло бачити тільки розхрістані банди Махновців, або необмундіровані відділи Самарської паланки, зі здивованням дивились на реґулярні частини, що в повному шику вступали в місто.

Військо розташувалося в будинку Учительської семинарії та хлопячої ґімназії. Навязали звязок з Катеринославом. Усі тішилися надією відпочити і привести себе в належний вигляд. Але це була даремна надія. На другий день наш штаб одержав наказа з Катеринослава спішно вирушити туди.

З Ново-Московська до Катеринослава 30 верстов і ми прибули до Нижньо-Дніпровська, коли вже добре стемніло. Затрималися тут трохи і вирушили через величезний міст до Катеринослава.

Катеринослав тоді був на осадному положенні. Скрізь темно, місто як би вимерло. Всюди помітні були сліди перебування Махна: будинки деяких вулиць були цілком спалені і пограбовані.

Тихо посувалася колона по мертвих вулицях величезного міста. Затрималися біля штабу коменданта міста.

Цілу ніч стояли частини на морозі, чекаючи на визначення помешкань для відпочинку. Але в штабі трудно було когось знайти, а ті, кого знаходили, нічого не знали. Нарешті, під ранок, призначили нам касарні Катеринославського корпусу, що стояли в горішній частині міста. Ціла колона з обозами направилася туди. Але коли ми приїхали на велике подвіря касарень, то побачили неймовірну картину.

Величезні будинки червоною громадою простяглися в одну лінію. Ані в одному будинку не було цілої шиби. Вікна повиривані з лутками. Більшість дверей розторощена. Ціле подвірря застелене розбитими скринями, двоколками без коліс, попсовани-

ми кулеметами і засіяне мільонами ґільз від рушничних набоїв. Осторонь стояли польові гармати без замків, лафети, передки, кулеметні двоколки і багато иншого військового майна. Але все це було в такому застрашаючому безладді, що самі історичні Содом і Гомора напевно зблідли б перед цим подвірям.

Як пізніще ми довідалися, було це місце довгої й упертої боротьби гетьманського Катеринославського корпусу з повстанцями. Оточені зо всіх боків повстанцями, два чи три тижні трималися вони в касарнях, а пізніще пробилися через кільце повстанців і подалися в керунку Миколаїва.

Внутрішня частина призначених нам будинків була ще в більшому неладі. Кімнати були повні соломи, болота, води, розбитого посуду та лахміття. Цілком справжні „Авґієві стайні".

Розташуватися в такім помешканні було б очевидним безглуздям, і сотник Лазуренко дав наказ колоні завернути і знову йти до штабу коменданта. Ще кілька годин протримали людей на дворі, закім призначили нам помешкання дівочої ґімназії. В теплих гарних кімнатах ґімназії люди одразу віджили і відпочили.

Тут я зустрівся зі своїм товаришом, хорунжим Голобородьком. Цілий 17 рік були ми з ним разом. В Одесі служили ми в Гайдамаках Сахна-Устимовича, в Київі у Андруса в Сагайдачниках, витримали цілу осаду київського арсеналу і пізніще, в складі Богданівського полку, були учасниками всіх боїв під Київом, Гребінкою, Полтавою, Харковом, Славянськом і т. д. Старшина він був хоробрий і енерґійний. Але коли в Київі було проголошено гетьманство, він відмовився служити дальше в армії і поїхав до себе на село, а я залишився сам.

Треба зазначити, що в Катеринослав ми явилися з гетьманськими наплечниками і трудно собі уявити, яким це було великим контрастом серед тамошнього революційного і частинно здеморалізованого ґарнізону. І тепер хорунжий Голобородько, який служив у відділі Самокіша, зневажливо дивився на мої „погони".

Я почав його розпитувати про ріжні події.

— Скажи ти мені, — задав я йому питання, — яким чином відбили Катеринослав від Махна, що мав тоді десятки тисяч озброєної голоти і займав такі великі терени Катеринославщини.

— Це заслуга Самокіша, він має якийсь таємничий вплив на своїх козаків, від його слів вони ніби електризуються і йдут за ним в огонь та воду.

Його смілим наскоком була захоплена переправа через катеринославський міст і таким чином з Махновців мало хто спасся. Виперті з міста і оточені коло річки майже всі вигинули, потопаючи в студених хвилях Дніпра. Один тільки Махно зі своїм штабом зумів утікти.

— Хто ж він такий цей дивний Самокіш і чому він далі не йде на Махна? — запитав я його знову.

— Він галицький старшина, але тепер захорів на тиф і цілий наш полк залишився без проводу і тепер не уявляє з себе тої сили, що при ньому.

— Що ж ви тепер думаєте робити, адже большевики наступають з півночи?

— А ми завтра їдемо під Миколаїв бити німців.

Мене вразила ця відповідь. „Бити німців", коли вони давно вже не втручалися в наші справи і бажали тільки спокійно виїхати до дому, було для мене це незрозумілим. Але пізніще я довідався, що під Миколаївом був „славнозвісний" отаман Григор'їв, цей першої марки авантурник і бандит.

Він цілий час облягав німців в Миколаїві і ставив їм ганебні умови капітуляції. Йому на підмогу і поїхав цей відділ.

Ми з ним розсталися, і більше я його в свойому житті не бачив.

Відпочивши трохи, я пішов до міста подивитись і приглянутись його життю.

Перше, що мене вразило, це деморалізація і повна розхрістаність катеринославської залоги. Зі свого зовнішнього боку воно дуже нагадувало перші часи большевизму в 1917 р. Козаки вешталися озброєні по місті, безпричинна стрілянина не вгавала. Субординації жадної, і начальство не мало жадного впливу на своїх підлеглих. Усе залежало від доброї волі підвладних.

Тепер мені стало зрозумілим, чому населення так пильно і з цікавістю оглядало стрункі шереги нашого полку і тільки тепер стало ясним, чому Самокішові треба було електризувати своїх козаків.

Але разом з тим командір полку і старшини побачили, яка глибока ріжниця між Запорожцями і катеринославською залогою, і яка велика небезпека загрожує нашому полкові, коли він залишиться в цьому середовищі. Моральний розклад і повний занепад дисципліни були б кінцевим наслідком перебування нашого тут. І на полковій нараді було вирішено на другий же день їхати в Кременчуг на зєднання з Запорожським корпусом.

Але разом з тим командування катеринославського фронту дуже розраховувало на нас, як на реґулярну частину, при обороні Катеринослава від наступаючих большевиків.

(Далі буде).

В. САХНО.
Сотник.

Делєгатом від повстанців.

(Листопад — грудень 1919 р.).

Перед вирушенням армії У. Н. Р. з Любара на тили ворога, мене було відряджено з Волинської дивізії до гарматного дивізіону окремої Волинської бригади.

Бригада ця, колишній повстанчий відділ Соколівського, тепер мала тісніше зєднатися з реґулярною армією, і її старшинські кадри поповнювалися прилученими. Керував бригадою в цей час полковник С., а командіром гарматного дивізіону був сотник Ж.

Командіра бригади я не міг побачити довгий час, бо, як казали в штабі бригади, полковник занятий важними справами і весь час перебуває у розїздах. Від козаків бригади я довідався, що „батько С." відбуває наради з „батьком Шепелем", відділ якого оперував у районі Літина й Летичева.

Гарматний дивізіон, коли я прибув до нього, складався з двох батарей; гармат у дивізіоні малося чотирі; вони завше рухалися разом.

Старшини, як прилучені, так і ті, яких ми знайшли в дивізіоні, полишалися власній ініціятиві. Треба було прислухатися, чи дивізіон вирушає, а вівнож і куди вирушає — офіційних оповіщень не робилося.

Склад дивізіону був малий; це треба сказати і про цілу бригаду. Тиф порідив ряди повстанців так само, як і ряди козацтва в реґулярних частинах.

Люди цілої бригади були змучені й знесилені. Старшини, особливо гарматного дивізіону, вражали пригнобленістю та відсутністю волі — їх ніщо не лякало, але ніщо й не цікавило.

Прибувши в дивізіон, я помістився разом з поручником Т. Пробував його розпитувати про частину, але він уперто відповідав: „побачите самі". Про себе коротко інформував — колись інженер-межимір, а хтів би десь працювати потім як учитель математики. Чому, власне, в нього було таке бажання і чи мав

він до діла з педаґоґикою, так я і не дізнався. Одяг поручника складався з френча з селянського сукна, штанів захисного кольору й рештки чобіт. Голову прикривала „велосіпедістка". Чи мав він білизну, сказати не можу, бо за час спільного з ним мешкання, правда короткого, він не роздягався. Крім одягу мав ще кілька книжок і таблиці лоґаритмів. Вільний час присвячував розвязанню математичних завдань і це одно вважав за поважну роботу. Коли треба було вирушати—мовчки брав книжки і, розпитавши, куди йдемо, не чекаючи загального руху, пускався в дорогу.

За той час, що я мешкав з ним спільно, ніколи не чув, щоби він дбав про їжу. Коли її пропонувала господиня, або діставав я, він їв і, подякувавши, знову приймався за математичні задання.

За їжу не платив, та що правда, жадних грошей я в нього не бачив.

Рідко траплялося, що він починав розповідати про свою родину, про знайомих, про попередню працю; але ці спомини завше були сухі й короткі. Він їх обривав стереотипною фразою—„балачки балачками, а справжня робота чекає"... і знову приймався за математику.

Як давно він вступив до дивізіону й при яких обставинах,—про це він не хотів говорити.

З цілої бригади не тратили гумору лише командір бригади та командір дивізіону, що мали парокінні санки й добрих коней кожний. Рухалися вони від частини окремо. Не втратив гумору ще Ванька Сибіряк—персона без офіційної посади, але фактичний комендант штабу бригади і інтендант цілої частини. Хто він, відкіля приблукав — ніхто не знав, лише всі визнавали, що Ванька великий пройдисвіт.

Окрема Волинська бригада після декількох днів відпочинку в Любарі мала вирушити слідом за армією. Але було видно, що керовники частини з вирушенням не поспішають. Нарешті стало відомо, що ми підемо до „батька Шепеля", штаб якого в цей час перебував у Хмельнику на Поділлю.

Ця звістка нам, прилученим до бригади, не була до серця, але загал бригади її одобряв. Частина з певним піднесенням вирушила з Любара; старожилам частини думка про зєднання з Шепелем імпонувала.

Зупинилися в містечку Уланові і то „на довший час" — так інформували нас, старшин, козаки.

Штаб Шепеля, як я вже згадував, був у Хмельнику на віддалі щось біля 10 верстов від Уланова. Про загальну ситуацію ми, рядові старшини, нічого не знали. Штаб бригади, як і раніше, жадних інформацій не подавав.

Куди пішли частини армії, яка мета нашого залишення й відриву від армії — ми також не знали.

Через декілька днів несподівано мене було закликано до штабу бригади в „негайній справі". Тут на мене чекав командір дивізіону й кількоро незнайомих старшин. Перший передав мені наказа командіра бригади, а то саме, що ранком на другий день я маю виїхати, яко голова делеґації, до большевицького штабу, який „правдоподібно перебував тепер у Житомирі". Переговори буду вести в імені отамана Шепеля (якого я доречі перед цим ніколи не бачив). Точні вказівки одержу від полковника С., що має скоро прибути з Хмельника.

Незнайомі мені старшини прибули від штабу Шепеля і мали їхати разом зі мною. Пізніше, на другий день, фактично виїхало зі мною лише двох старшин: поручник С., галицький письменник, і хорунжий К.

На запитання, чому головою делеґації призначено мене, командір дивізіону сказав, що так наказав отаман Шепель. Ніяких додаткових відомостей і вказівок командір дивізіону дати не міг, посилаючись, що всі вказівки одержимо від командіра бригади.

Старшини, що прибули від штабу Шепеля, жадних вказівок не мали також.

Бачучи моє здивовання, командір дивізіону додав: „Ситуація дуже складна і ви мусите виїхати і то як можна скоріше; так треба зробити" — заспокоював він.

Поручник С. і хорунжий К. знали небільше мого. Першого цікавило питання — як нас зустрінуть большевики, а хорунжий К. лише сказав мені, що в штабі отамана Шепеля неспокійно.

Але й командір бригади, що скоро прибув, не міг мені багато пояснити, чи може не хтів.

Що до завдання делеґації, він обіцяв переговорити з нами, делеґатами, перед відїздом, тепер лише наказав виготовити документи. В документах, між иншим, говорилося, що ми виступаємо

в імени отамана Шепеля, хоч підписав їх полковник С. і видані вони були штабом бригади.

Згідно наших уповноважень, делєґація мала усталити загальні засади, на яких військові події між червоними частинами і повстанцями мали припинитися. Для розроблення остаточних пактів умови, говорилося в нашому уповноваженню, буде вислано другу делєґацію.

Зі всього я бачив, що наше завдання лише, мовляв, пробне, щупання грунту, зясування питання, чи з нами, повстанцями, червоні будуть балакати.

Ранком делєґацію чекала нова несподіванка — полковник С. виїхав спішно до штабу отамана Шепеля; що до делєґації наказав передати, щоби ми, не гаючи часу, відїхали, не чекаючи його повороту. Становище делєґації було комічне. Але після короткої наради ми рішили виконати наказ, бо певно маються якісь підстави для такої поведінки отаманів.

Приблизно о 9 годині ранку, озброєні карабинами та револьверами, закутані в великі кожухи (дістали їх від штабу бригади), з білим прапором у санях (про нього дбав поручник-письменник) ми виїхали з Уланова в напрямі на Бердичів.

День був холодний; сніг добре зїзджений; дорога рівна, і добрі коні, граючися, посували санки з чотирма чоловіками—три делєґати і візник, з повстанців Шепеля.

Ще завидна ми були в селі близько Бердичева. Червоних у селі не було. Ми вирішили заночувати, щоби довідатися про ворожі частини і взагалі про ситуацію на „фронті", бо зрештою, як я вже казав, ми виїхали з району бригади, не маючи жадних відомостей що до червоних частин.

Селяне зустріли нас радо. Їм було приємно довідатися, що ми не червоні. Вони охоче розповідали, що знали, і давали нам ріжні поради.

Від селян ми довідалися, що в Бердичеві є штаб бригади і що червоні готуються до просування вперед, у район занятий повстанцями.

Ніч пройшла спокійно. Ранком господарі, в яких ми ночували, почастували нас традиційним в той час самогоном і смашними варениками. Прощаючись з нами просили не оминати двору, коли будемо повертатися.

Приблизно о 10 годині ми були в Бердичеві. Жадної застави не бачили і ніхто не звертав на нас уваги. Лише в центрі міста ми запитали червоноармійця про штаб. Він пояснив, що штаб бригади вчора вирушив з міста; в місті залишився лише військовий комісаріят, будинок якого він погоджувався показати. Червоноармієць сів рядом з нашим Іваном (візником) і показував куди їхати. Через декілька хвилин ми були біля комісаріяту.

У першій кімнаті, в яку ми ввійшли з сіней, сиділо за друкарськими машинами кількох панночок, а з ними розмовляло кількоро панів. Було видно, що спішної праці не має і службовці сидять з обовязку.

На запитання одної з панночок чого нам треба, я розповів хто ми і сказав, що ми хочемо бачити комісара.

Мою відповідь прийняли за жарт, бо всі, що були в кімнаті, розсміялися. Лише вдивляючись у нас, потім пізнали чужих і раптово опустили кімнату. Залишилися лише ми, делеґати. Через кілька хвилин даремного чекання поручник С., звертаючись до мене, пожартував: „Пане голово, початок доброго не віщує. Але рушаймо далі, коли не хочемо, щоби нас почастували кулями".

Сусідня кімната теж була порожня. Ми знову чекали кілька хвилин, і знову пішли далі. Так пройшли кілька кімнат. Нарешті, побачили напис — кабінет комісара. Двері до кабінету були відхилені і ми чули, що хтось оповідав комісарові про делеґатів від Шепеля.

Комісар зхвильованим голосом перепитував: „Делеґати від Шепеля? від Шепеля? Що ви кажете"! Ми кашлянули і зявилися перед комісаром самі.

Комісар сидів за столом, і коли ми ввійшли — підвівся, потім сів і знову підвівся. Я назвав себе й колеґ і сказав про мету прибуття.

Комісар так хвилювався, що поніс нісенітницю про те, що він теж селянський син, що він теж був повстанцем і ще щось, чого вже годі було зрозуміти...

Виручив його прихід завідуючого „аґітпросветою".

Цей попросив нас сідати, дав нам останні радянські часописі, а сам пошипки почав розмовляти з комісаром.

Через деякий час комісар нарешті опамятався і, витерши піт з побитого віспою обличча, почав телефоничну розмому з штабом дивізії, що містився в Житомирі.

Кінчивши розмову, він переказав нам наказ штабу дивізії, аби ми негайно відбули до нього. Сам комісар від себе порадив переночувати в Бердичеві, вибравши помешкання де хочемо. Що до їжні, він сказав, що міг би нас направити до червоної їдалки, але „шкода шлунки псувати". — „Господарі, у яких ви зупинитесь, нагодують по справжньому" — додав він на прощання.

Поручник С., що був зі штабом галицької армії в Бердичев раніше, запропонував поміститися у його бувших господарів. Мені й хорунжому К. було байдуже, бо знайомих ми в місті не мали.

Зустріли нас радо. Господарь найперше запитав, як довго ми хочемо переховуватися, бо був певний, що ми прибули нелеґально.

Довідавшись про дійсну мету нашого прибуття, заходилися готувати обід. За обідом розпитували про стан речей у нас і росповідади про червоних, що знали.

Після обіду хазяйська донька сіла за піяніно, потім разом з товаришками, ученицями жидівської ґимназії, співали. Ми, делеґати, змушені були відповісти тимже і до вечера орґанізувався невеликий, але дружній хор.

Власть імущі нас не турбували. Комісар лише прислав запитати, чи добре ми влаштувалися і чи не бракує нам чого. Поручник С., що розмовляв з посланцем, коли той вийшов, пожартував:

— „Бачили, „селянський син" виховується на джентельмена!" — а господарь додав, що комісар власне хтів переконатися, чи ви зупинилися в Іцька, бо „мене підозрівають у зносинах з повстанцями". Але видно було, що він з цього нічого не робить. Нас просив також не турбуватися: „Я їх (себ-то большевиків, чи комісарів) добре знаю і знаю, чим справу залагодити!"

Ранком, щиро подякувавши нашим господарям та панночкам, що прийшли нас випровадити, ми виїхали до Житомира, куди прибули також без пригод.

Штаб 45 дивізії містився в будинку хлопячої ґимназії. На нас чекали і негайно направили до начальника штабу, чи, як фак-

тично виявилося, до комісара штабу, що весь час перебував разом з полштабом і без якого полштаб не мав права видавати будь-яких розпоряджень і розмовляти в службових справах чи особисто, чи по апарату.

Коли ми ввійшли до кімнати начштабу, комісар перечитував стрічку. Це тяглося декілька хвилин. Кінчивши читати, він запитав, хто ми і які маємо документи, і переглянувши їх, чого ми власне хочемо.

Що до особи комісара треба сказати пару слів. Ціла його постать відємно вражала з першого погляду. Почуття відємности збільшувалося його звичкою вперто дивитися на того, з ким розмовляє. Коротко стрижена голова з типовим жидівським обличчям зовсім не рухалася — щупали очі. Він був без шапки. Решта, що були в кімнаті, сиділи в шапках з комуністичними зірками, при чому зірка на шапці полштабу була через край великою. Це надавало його малій фигурі комічного вигляду. Взагалі було помітно, що становище начштабу жалюгідне.

На запитання комісара я відповів, що, як видно з наших уповноважень, ми маємо досягти припинення руху червоних частин у наші райони. В цих районах має залишатися наша влада, як військова, так і цивільна. Коли засадничо про це порозуміємося, прибуде спеціяльна комісія для усталення необхідних деталів.

Вислухавши мене, комісар слушно зауважив, що розвязати піднесені питання він не може, що він тільки комісар дієвої дивізії. Про наші побажання обіцяв довести до відома штабу армії, з комісаром якого нам теж, на його думку, треба буде побачитись, бо від нього (від комісара армії) буде залежати, чи розпочати з нами переговори, чи ні.

„На все це потрібно деякого часу, а тому вас залічимо на харчування і відведемо помешкання" — закінчив комісар. — „Лише прошу памятати, що питання, які ви порушили, виходять з компетенції військової влади; один комісар фронту має ширші уповноваження і може втручатися у справи цивільні. Лише треба памятати — радвлада опанувала майже всі терени б. Росії і навряд чи погодиться, щоби на терені 2—3 повітів була якась инша".

На цьому наша розмова припинилася, бо до кімнати вскочив начальник відділу пропаганди, або як його скорочено звали

в штабі—„аґіта". „Аґіта"—теж жидок, але иншої, чим комісар, вдачі. Вскочивши до кімнати без попередження, він, ні до кого не звертаючись, запитав: „Де червоні повстанці?" — Зобачивши нас, не чекаючи відповіди, почав стискати наші руки і, зробивши це декілька раз, признався, що його тішить приємність бачити нас.

Комісар мовчав і сидів, не міняючи пози. Решта, що були в кімнаті, продовжували свою працю, не звертаючи жадної уваги на „аґіта". Ми дивилися на комісара, дивилися на „аґіта", один на одного... Мої колеґи напружувалися, щоби заховати делєґацьку поважність.

Нарешті „аґіта" запросив нас до свого відділу. Ми подивилися на комісара. Видно було, що він з нами вже не мав про що говорити, а тому ми вийшли з кімнати начштабу.

Аґітвідділ містився на другому поверсі. Панував у всіх кімнатах цілковитий хаос. Столи, стільці, кушетки, ящики були перемішані, навалені купами. Весь час приносили речі.

На наше здивовання „аґіта" пояснив, що „відділ починає влаштовуватися". У цей мент кількоро червоноармійців волокли до сусідньої кімнати рояль. „Аґіта" накинувся на них, попрікаючи, що вони напевно вже зіпсували його. Червоноармійці, не звертаючи уваги на „аґіта", продовжували мовчки гримати делікатним струментом. Видно, червоноармійці добре знали вдачу „аґіта" і до неї вже призвичаїлись.

Посадивши нас на меблях, що були розкидані по кімнаті, „аґіта" почав інформувати про план праці, який він намітив для свого відділу, про літературу, яку він одержує для поширення серед червоноармійців і серед населення, про часописі і т. под.

Через кілька часу кожному з нас вручили по пачці відомого тоді наказа Троцького—„наказ військам вступаючим на Україну" — і одну пачку досить велику; вона, очевидно, призначалася для нас трох. Розмовляючи з нами, „аґіта" не упустив можливости перезнайомити нас зі своїми співробітниками, кожному рекомендуючи нас, як „червоних повстанців".

„Аґіта" тримав нас щось біля двох годин. Потім раптово пригадав, що час обідати і наказав видати нам обідові квитки на їдальню, в якій обідали його співробітники. Квитків вручили по декілька кожному і то на один день. Видно „аґіта" рахувався з нашими повстанчими апетитами і хтів їх заспокоїти.

Ми подякували за інформації та за квитки, якими, до речі, не скористалися, й радо опустили „аґіта", бо зрештою за дві години він нам досить обрид.

При виході зі штабу дістали посвідки про те, хто ми, а також дозвіл мешкати в любому міському готелі по власному вибору.

Посвідчення й дозвіл були підписані комісаром і начштабом дивізії.

Йдучи до міста, несподівано спіткали сотника П. Виявилося, що він висланий до штабу червоних від штабу Дієвої Армії та від Краєвої Ради, що перед цим склалася в Хмельнику.

Що він з кількома старшинами перебував у Житомирі, ми не знали; комісар дивізії також нічого про нього не говорив.

Сотник П. поінформував нас, що за кілька день його перебування тут справа не посунулася наперед. Він кожний день буває в штабі, розмовляє з комісаром, але реальних наслідків жадних. Наш приїзд, на думку сотника, справу лише ускладняв, бо зрештою треба сподіватися прибуття ще якихось делеґатів. В цей спосіб ми самі можемо поставити справу так, що за нами перестануть балакати.

Ми визнали рацію що до побоювань сотника П. і висловили думку про відбуття наради спільно з ним і його старшинами. Лише треба було зробити це так, щоби червоні не слідкували за нами. У сотника П. була в Житомирі добре знайома жидівська родина й він запропонував іти до неї на помешкання.

Так і зробили.

Після недовгої наради вирішили, що переговори далі буде вести сотник П., а ми повернемо до своїх частин, яко мога скорше, щоби поінформувати про все, що ми чули й бачили.

Що до переговорів — загальною була думка, що з них не буде добрих вислідів. Делеґацію будуть тримати при штабі, може направлять ще до другого — вищого, а тим часом події підуть своїм шляхом, і всі питання розвяжуться де-инде і не переговорами. Заходи, що до нашого повернення, вирішили розпочати ранком наступного дня, а до того зупинитися в ріжних готелях, щоби не подавати приводу до підозрінь.

Після наради розпрощалися з сотником П. та його старшинами і вийшли на місто.

У місті майже на кожному кроці зустрічалися червоноармійці. Мимо волі звернули увагу, що переважна їх більшість були або латиші, або хинчуки. Тут же ми пригадали, що охорону штабу несли переважно червоноармійці-москалі. Інородців, крім жидів, у штабі не було видно, вони, навпаки, переважали на місті. Трималися червоноармійці, порівнюючи чемно, лише спостерігли кілька випадків залицяння до жінок.

На одній з вулиць спіткали нашого візника Івана, що бавився з червоноармійцями. По ньому було видно, що він обідав не в червоній їдальні. Зобачивши нас, він голосно висловив свої думки що до червоних: „Казали (хто казав — не додав) комуністи с. с., а вони порядні хлопці. Мене нагодували", — і він показав як, — „а худобі", себ-то коням, „дали вівса стільки, що вони стали от-такі". — Іван розвів руки, але поза не вдалася і він упав у обійми червоноармійця, що був у такому ж гуморі, як і Іван.

Можливо, що відбувалося єднання повстанця з червоними, можливо, що підпоїли, щоби довідатися про наш стан. Але ми спокійно пішли далі, бо добре знали звичку повстанців оповідати про свої частини. У тверезого повстанця один чоловік перетворювався в десятьох, а підвипивши Іван напевно переформував нашу бригаду в кілька дивізій.

Примістилися ми в малому жидівському готелі. Господарь готелю попередив, що в ночі можна чекати ревізії аґентів черезвичайки, але ми на це не звернули уваги, бо мали дозвіл від комісара дивізії на мешкання в місті, а до того, не мали жадних речей і документів, щоби нас могли компромітувати.

Лягли рано, бо за цілий день хідні і нудних балачок значно стомилися.

Приблизно десь біля 11 години в двері нашої кімнати загрюкали і настирливо вимагали „негайно відчинити". Коли я відчинив двері, до кімнати ввійшли два панки — один старшого віку й другий — зовсім хлопець, жидок. Старший назвався членом черезвичайки і предявив ордер. На моє зауваження, що ми маємо дозвіл від комісара дивізії на мешкання в місті, він відповів, що це нічого не значить, бо, в разі потреби, він може заарештувати і комісара. Він радив не тратити часу на балачки, а показати

речі та одяг. Речей у нас, власне, не було, а тому обмежилися ревізією одягу.

Поки я розмовляв зі старшим паном, його помішник встиг мій револьвер положити собі до кишені. Коли я звернув на це увагу, він відповів, що зброю мати не вільно, а тим більше нам, бо ми „мирні“ делеґати. Звертаючись до старшого аґента, я зазначив, що в нас час без зброї виїздити за село небезпечно, що, напевно, самі аґенти мають зброю завжди, коли треба їхати за Житомир.

Він погодився зі мною й наказав хлопцеві положити револьвер на стіл і до справи ревізії не втручатися. Ревізія тяглася декілька хвилин. Нічого в нас не взяли, лише заставили підписати протокола. Пачки наказу Троцького зовсім не оглядали; член черезвичайки на них кивнув, додавши, що наказа для нас не пошкодували — „будете мати папір на розпал“.

Мимо очікувань зустріч з панами від Ч. К. закінчилася мирно й скоро. Решту ночі проспали спокійно.

Ранком нас попросили до комісара дивізії. У нього застали сотника П. і всіх його старшин. Комісар сказав, що після розмови по апарату він направить нас до штабу фронта, що перебуває в Ніжині.

— Там, як я вам казав учора, будете вести дальші переговори, бо я — лише комісар дієвої дивізії, — начав він знова.

Після цього ми сказали комісарові, що у нас є думка, щоби для дальших переговорів залишився сотник П. зі своїми старшинами. Він, як делеґат штабу армії, буде вести переговори в імені армії і повстанців. Ми, делеґати повстанців, повернемо до своїх частин і подамо інформації про перебіг переговорів.

Було помітно, що комісар чекав нашої заяви, а може навіть цього й хтів. Він тут же наказав виготовити перепустку в напрямі на Винницю. На наше зауваження, що ми, власне, мусимо дістатися до Уланова, він нічого не відповів.

Не гаючи часу, ми опустили Житомир. Без жадних зустріч прибули до Бердичева. В комісаріяті нас розпитували про висліди поїздки, але ми помітили, що про події за останні дні говорити з нами не хтіли. Від командіра червоної бригади, що оперувала в нашому напрямі, ми також не дізналися нічого. Він лише зауважив, що можливо ми не спіткаємо своїх в Уланові,

бо, по відомостях, які ще не перевірені, казав він,— ваші мають вирушити в инший район. На прощання командір бригади порадив скорше здибати своїх і передати, що червоні не хотять воювати з повстанцями.

З Бердичева ми вибрали найкоротчий шлях. Ночували в другому селі. Червоних частин по дорозі не здибали. Селяне про них також нічого не могли розповісти.

Ранком на другий день, години біля 9, вїхали в Уланів. Підїхали просто до штабу бригади. Лише вставши з санок, я зауважив, що на ґанку красується напис — лікарь повстанчого відділу. — Козаки, що ходили кругом, були також незнайомі.

Нарешті вибіг господарь будинку, що пізнав нас, і тихо поінформував: „Ваших немає в Уланові. Вчора розбіглися. Тут червоні повстанці".

Лише тепер я звернув увагу на натовп біля будинку і зрозумів, що відбувається мітінг.

Поручник С. запропонував тихенько сісти в санки і виїхати з Уланова. Але було пізно. Нас запримітили й кілька червоних повстанців підійшли до санок.

Я поспішив попередити їх запитання, сказавши, що ми від штабу, якого — я не додав, і що хочемо бачити командіра відділу. Нам сказали, де міститься штаб. Відїхавши до будинку панотця, у якого розмістився штаб відділу, ми дізналися, що самого командіра відділу, товариша Демида, немає. Нас прийняв його заступник, командір батальйону.

Від нього ми довідалися, що червоні повстанці ще вчора о годині 4 чи 5 ранку ввійшли до Уланова. Наші спали. Застав і вартових жадних не було Після стрілів, що випустили червоні, захопивши містечко, наші розбіглися куди хто. Хорі залишилися і вже приміщені до шпиталю. Частина наших, що не встигли втікти, або тікали й були піймані, вже працюють, як червоні повстанці.

Розмовляючи з нами, командір батальйону тримався „по інтеліґентному", хоч по манерах ми бачили, що він бувший підстаршина.

Нарешті, командір батальйону запропонував нам залишитися в нього в частині, бо як казав він, „ми потрібуємо старшин", про це дбає і товариш Демид.

На пропозицію я відповів принциповою згодою, лише зазначив, що раніше, ніж почнемо працювати в частині, мусимо побачити своїх і подати їм інформації про прихильне відношення червоних до повстанців. Лише цим шляхом нам удалося уникнути небезпеки бути втягнутим в червону частину.

Під кінець розмови з командіром батальйону явився „Ванька Сибіряк", що працював уже в червоних. Він лише змінив своє назвисько й став тепер „Ванька Червоний". По тому, як він тримався з командіром батальйону, ми зрозуміли, що Ванька — свій чоловік і, до слушного часу, права рука командіра.

Поки нам виготовляли перепустку, я заскочив на свою бувшу кватирю і запитався про поручника Т. Господиня розповіла, що він під час стрілянини вийшов з кімнати, забравши свої книжки, і більше не повертався.

Одержавши перепустку, ми виїхали далі і надвечір були в Хмельнику. Найперше завернули до телефонної станції, де в поручника С. були знайомі панночки. Від них ми довідалися, що штаб отамана Шепеля ще вчора вирушив, куди — вони не могли нам сказати; що Винниця, Літин і Летичів — заняті большевиками. Ми попробували запитати телефоном, які саме частини в Винниці, але нам на це відповіли брудною лайкою.

Їхати далі — не було куди. Я й хорунжий К. вирішили залишитися в Хмельнику. Поручник С. і візник Іван рішили їхати далі, щоби знайти „батька Шепеля".

На дворі темніло. Сніг починав танути, і вода хлюпала під ногами. Я й поручник К. пішли слідом за санками, що їхали вздовж головної вулиці міста. Скоро, одначе, ми їх стратили, бо коні промерзли, стоячи біля телефонної станції, і радо пустилися риссю.

Я почував себе знесиленим до краю. В голові не було жадної думки. Ноги так обважніли, що я ледве їх пересував. Кілька раз треба було відпочивати. Нарешті хорунжий К. подивився на мене уважно й констатував: „А знаєте, пане сотнику, у вас починається сиплячок!—Треба скорше шукати притулку", — додав він про себе і взяв мене підруч.

Притулок знайшли в родині жида-адвоката, щойно недавно виїхав з Одеси до Хмельника. Ні я, ні хорунжий К. не знали цеї родини раніше, але нас зустріли, як давніх знайомих.

На другий день я з ліжка не встав. Але мені було тепло, а головне, цілком байдуже. Червоні і сам „батько Шепель" мене не цікавили більше. Я навіть не міг пригадати, чи ми дійсно були в штабі червоних, чи це мені снилося.

Я часто бачив перед собою постать старшої пані, що частогусто стояла біля ліжка. Коли вона мовчки дивилась на мене, мені було приємно і спокійно. Говорити я не хтів, а може не міг... Тільки одного не міг зрозуміти, чому її лагідні очі були завше сумні.

Лист до Редакції.

Високошановний Пане Редакторе!

Прошу не відмовити вмістити на сторінках шановного „Табору" мою увагу, яка тичеться помилки в „Записках Сірих" п. підп. Проходи, що уміщені в „Таборі" ч. 5.

На стор. 56, в 4 і 3 рядках знизу згадується назва полку, який в дійсности був на цілком иншім одтинку фронту, при чім і назва невластива: „2-ий кінний Лубенський полк („червоноштанників") сотн. Бориса".

Маю подати слідуюче: „2-го кінного Лубенського полку" в Українській Армії не було, а був „1-ий кінний Лубенський полк" під час тих подій, про які йде річ. Цю назву полк отримав згідно наказу по Штабу Дієвої Армії У. Н. Р., ч. 329, від 31.VII. 1919. *)

Одже 1-ий кінний Лубенський полк повстав у наслідок українізації російського гусарського Лубенського полку 8-ої кав.

---

*) Наказ ч. 329. Копія.

„У нашій молодій славетній Українській Армії зараз мається невеликий кадр Лубенського кінного полку, котрий існує з часів Центральної Ради і веде свою більш ніж столітню історію від стародавнього Лубенського кінного полку.

Як свідчать бойові накази, цей молодий полк вже виявив себе в боротьбі з ворогом своєю готовністю служити народній справі, своєю відвагою, рішучістю та бравурою, з якою йшов в атаки; ґеройською витревалістю, з якою зносив усякі труди та невигоди, заслужив собі на подяку жиючих — та нехай світитиме ясним приміром — взірцем ґероїв-борців грядучим поколінням!

Щоб захоронити його світлу память в історії Української Армії, а особливо в історії кінноти, наказую цей найстарший на Україні кінний полк називати надалі: „1-ий Лубенський кінний полк" і покласти його, яко основу формуючогося зараз 1-го полку 1-ої окремої кінної бригади". Оригінал підписали з наказу Головного Отамана Начальник Штабу Дієвої Армії Отаман Тютюнник. З оригіналом згідно: В. О. Начальника загального відділу Штабу Дієвої Армії Гордієнко".

дивізії в 1917 р. В цьому полку було до 95% „ґусар" українців. Першим командіром українського полку був призначений наказом по VI Російській Армії полковник І. В. Омельянович-Павленко. Він прийняв полк од полк. Морица в Болграді, на Румунськім фронті.

В середині грудня 1917 р. Військовий Ґенеральний Секретаріят У. Н. Р. переіменував цей полк, згідно прохання його старшин, у „2-й кінний імени Гетьмана Петра Сагайдачного полк" з тимчасовим постоєм у м. Малоярославці, де в той час ще „українізувалася" решта „8-ої кавалер. дивізії".

2 — 3 грудня з Румунського фронту насунули большевицькі частини, і полкові довелося заслонювати від хмари цих ватаг доступ на Жмеринку.

В січні 1918 року під натиском большевиків полк демобілізовано.

В березні того ж року Головним Штабом знову було оголошено формування кінного полку з назвою: „кінний Лубенський полк 10-ої Харківської кінно-козачої дивізії".

Дня 5 травня 1918 р. з наказу по Військовій Офіції ч. 134 полк мусів увійти до складу сердюцької дивізії і носити назву: „Сердюцький Лубенський кінно-козачий полк" — місце постою в Києві.

В час повстання проти гетьмана полком керував росіянин полк. Конраді. Він вислав проти республіканців 1-ий дивізіон, котрий перейшов на їх бік у грудні 1918 р. під м. Васильковим на Київщині на чолі зі своїм командіром, світлої памяти ґенштабу полковником Отмарштейном. *) В той же день цей дивізіон розбив відділ кінноти „головнокомандуючого князя Долгорукова".

1-му дивізіону було наказано іменуватися „1-им кінним Лубенським полком 1-ої дивізії Січових стрільців".

Наказом по Осадному Корпусу ч. 48 від 28.І. 1919 р. полк вирушив уже на фронт проти москалів-комуністів на Полтавщину.

---

*) Генштабу полковник Юрій Василєвич Отмарштейн був забитий при загадкових обставинах коло табора Щепіорно 5.V. 1922 року. Його поховано на православнім цвинтарі м. Каліша.

Доля II-го дивізіону сумна: більша кількість людей розбіглася, а полк. Конраді, захопивши „штандарт" — старий російський прапор полку і знищивши український, втік до російських добровольчих формувань.

Полковник Отмарштейн, по призначенні його н-ком штабу осадного корпусу, здав командування підполк. Верґелесу. В кінці березня 1919 р. в тимчасове командування полком вступив сотн. Поплавський Сергій. Він керував полком аж до катастрофи 4.XI. 1919 р. в районі м. Шпикова (біля ст. Рахни). Там майже цілий полк попав до полону разом зі своїм командіром через нерозважність і слабохарактерність останнього. Решта полку, коло 150 козаків, переважно хорих, ранених і немуштрових, автором цих рядків було виведено з оточеного району. З наказу тодішнього к-ра кінної бригади полк. І. Омельяновича-Павленка ця частина мала скласти кадр полку і була відправлена на формування в розпорядження к-ра 1-го запасового кінного полку (м. Бар). Але попала вона до складу 2-го кінного Переяславського полку полк. Аркаса і спільно з сотнею 1-го запасового полку під командою підп. Р. Корчунова утворила кінний дивізіон, який було названо: „Лубенський дивізіон 2-го кінного Переяславського полку".

По переході полк. Аркаса на бік галичан (що тоді були в союзі з Деникинцями) в с. Немиринцях, Винницького повіту, 11.XII. 1919 р., частина згаданого дивізіону вирушила під командою сотн. Царенка в с. Балажієвку, як аванґард Волинської групи, і тут на партизанщині ці рештки були відомі під назвою „Переяславського полку". Дня 29.I. 1920 р. в с. Кирилівці, на Звенигородщині, командіром ґрупи, на прохання старшин, одновлено стару назву частини — „2-ий кінний М. Залізняка полк". Цілий час при Волинській ґрупі і дивізії й при окремій кінній дивізії лубенці і переяславці називалися „залізняками". Вони створили одноманітну масу, націховану спільними традиціями і злютовану спільними бойовими подіями.

Аж в 1921 році на підставі наказу Головної Команди Військ У. Н. Р. ч. 59 і 60 і наказу по Окр. Кін. Див. ч. 14 від 2.X. 1921 року згаданий полк отримав назву — „1-ий Лубенський ім. Максима Залізняка полк 1-ої бригади О. К. Д.".

І ось рештки цього славетнього найстаршого на Україні полку живуть уже 8-ий рік на чужині, ховаючи свій бойовий пра-

пор. В Українській Станиці при м. Каліші мешкає кілька старшин і козаків „Лубенців - Залізняків", а решта розкидана по ріжних близьких і далеких країнах.

Ще зауважити треба, що 1-ий кін. Лубенський полк 16.IV. 1919 р. перейшов Збруч і був приряджений до ґрупи отамана Мартиновича, а відтіль до 3-ої стр. Залізної дивізії.

Далі в „Записках" підп. Проходи на ст. 61 стоїть: „Бригада займає м. Купель. Холмську дивізію в Маначині зміняє 2-ий кінний Лубенський полк" — це 25.VI. 1919 р.

Між тим 1-ий кін. Лубенський полк був в иншім напрямку фронту — біля м. Могилева (що може підтвердити ґен. Шандрук, який зі своїм 9-им стріл. полком і Лубенцями майже в цей самий час атакував м. Могилів під шрапнельним огнем вражливих Румун, що прийняли наші частини за червоних).

Отже згаданий „2-ий кін. Лубенський полк" у дійсности була кінна сотня — т. зв. сотня Бориса, до складу якої входили переважно Галичани.

1-ий кін. Лубенський полк нараховував 150 — 180 бойових шабель в той час, як сотня Бориса — 50—90; це мені відомо як бувш. адютантові інспектора кінноти Дієвої Армії (в липні 1919 року).

Оці удокументовані данні, як і живі свідки — сусіди героїчних боїв згаданого полку — дають мені право піднести голос у цій справі. Рахую за свій обовязок звернути увагу, як шан. п. автора „Записок Сірих", так і Комісії, що про неї згадано на стор. 48, на подану мною вище деталь з історії нашої кінноти для того, щоб на будучину уникнути плутанини, бо пізніше стане все трудніше виправляти ріжного роду помилки.

А. Марущенко-Богданович,
підполковник Армії У. Н. Р.

РОЗДІЛ V.

ХРОНІКА.

Політична хроніка.

Большевицька преса від певного часу трівожно заворушилась, розписуючись в обширних статтях про недалеку можливість війни, яку нібито готують західні держави на чолі з Анґлією проти СРСР.

Головно, велике занепокоєння викликала подоріж анґлійського льорда Біркенхеда до Берліна, яка наступила безпосередньо після арешту німецьких інженерів в Донецькім басейні і зірванню в наслідок цього німецько-російських торговельних переговорів. Большевики твердять, що ця подоріж стоїть в звязку з наміром втягнути Німеччину до протибольшевицького фронту західньо-европейських держав, а тим більше, що на запит в анґлійському парляменті до премієра Болдвіна, яку ця поїздка мала ціль і чи дійсно льорд Біркенхед в приватнім характері провадив балачки з Німеччиною в справі утворення анґлійсько французсько-німецького союзу проти СРСР? Болдвін відмовився дати відповідь. Рівночасно поширюються чутки, що нібито в недалекому часі цей самий льорд Біркенхед – який є знаний з свойого різко ворожого відношення до СРСР, мав би стати анґлійським міністром закордонних справ. Разом з тим большевицька преса різко оскаржує анґлійського міністра внутрішних справ Гіксона, що його заява, ніби він мав докази про підмогу, яку большевики через російський банк для торговлі в Льондоні уділюють анґлійській комуністичній партії на те, щоби вона викликувала заворушення в колоніях—є звичайною провокацією, яка має за мету, підюдити анґлійське робітництво проти СРСР та підірвати довіря до СРСР в инших краях Европи.

Так само і поїздка польського міністра закордонних справ Залєского до Риму немало занепокоїла всю пресу і дипльоматію СРСР. Большевицький посол в Польщі, Богомолов, поспішився зазначити, що бажає мира з Польщею, сподіється заключати з нею договір приязни і довести до корисного для Польщі торговельного договору, а на доказ приязни СРСР вже зачав повертати Польщі цінні для неї памятки старини. Це однак не зупинює комуністичну пресу кидати і надалі в бік польського

уряду і його голови погрози того роду, як: „недалекий той час, коли розпічнеться проти нього боротьба, яка певно дасть комуністам перемогу, а тоді... прийде день заплати...” (Тижневник „Głos Pracy” з дня 5 травня б. р.).

Так-то, з одного боку зі всіх сил вся преса і дипломатія СРСР запевняє цілу Європу про свою миролюбивість, а з другого боку арештування большевицьких емісарів, як недавно Беля Куна у Відні, вказує на щось иншого, а іменно на те, як держави повинні розуміти тую большевицьку миролюбивість.

Певний неспокій в СРСР зріс іще й з причини виборчих вислідів у Франції, де перемогу віднесли умірковані партії, а передусім центр, себто партія Поанкаре, праві республіканці і незалежні радикали. При цих виборах найважче потерпіли комуністи.

Міжнародна політична ситуація є отже зараз того роду, що не можна затревоженій большевицькій пресі й дивуватись, що вона на свойому обрію бачить тільки насуваючі грізні чорні хмари, які являються для неї вістунами неминучої війни.

Нервовий настрій большевицької преси в оцінці міжнародньої політичної ситуації має своє джерело немало і у внутрішній ситуації СРСР, тому слід, бодай на хвилину, зупинитись, що там внутрі СРСР, а особливо на Україні діється.

Перед нашими очима котяться важні події на східньому обрії. Новий курс у внутрішній політиці СРСР створює для України нову еру насильств і поневолення під політичним і економичним зглядом. Зростаюча з кожним днем національна свідомість широких мас українського народу дуже занепокоїла большевицьких диктаторів. Вони зрозуміли, що Україна не може на довший мент задовольнитися вузькими рамцями фікції союзної республіки. Радянський Уряд на Україні завів московських володарів, бо повів так звану українізацію в небажаному для московських комуністів напрямку. Большевикам ходило перш за все про те, щоби підучити урядовців москвинів трохи балакати українською мовою і таким чином створити віддану собі, під московсько-національним зглядом, червону інтеліґенцію, котра б тримала цілий урядовий апарат на Україні в своїх руках. Це мав би бути тип червоних малоросів. Але кацапи вперті і не хотять учитися української мови, тому уряд, який вічно продовжував речінець для вивчення укр. мови, загрозив своїм урядовцям, що по останньому кілька-місячному речінцеві, який їм зараз визначили, будуть всі ті звільнені з посад, що не вивчаться до того часу укр. мови. Українських урядовців будуть тільки так довго терпіти в урядах, доки українізацією не підготовлять відповідне число москалів. Отже ціла українізація скінчиться тим, що цілий урядовий апарат очистять від українців, а на їх місце посадять ка-

цапів. Так в практиці виглядає українізація. Це її правдиве обличча!

Взагалі большевики рішили покінчити з дотеперішньою фікцією національної політики немосковських народів і повернути на шлях чистого русифікаторського комунизму. Значить, насильством здушити весь національний рух і всі його прояви як під політичним, так і культурним та освітнім зглядом, тому то вживають зараз на Україні систему арештів, трусів, розстрілів, насильств і провокацій, щоби таким чином винищити свідому національно укр. інтеліґенцію. Знову заповняються льохи всяких „чека" на Україні укр. елементом. Знову проливають укр. кров. Знову чекісти підкидають, або по пошті надсилають провокаційні відозви, що накликають до повстань — поодиноким укр. діячам, щоб зараз же на другий день переводити труси і за посідання цих же підкинених відозв сажати до тюрми.

Що до фактичних причин, завдяки яким комуністичні володарі змінили так нагло дотеперішний курс в своїй політиці у відношенню до неросійських громадян СРСР, то відомості, що походять з Рядянської України, стверджують, що Сталін добачує близкість небезпеки, яка може одним замахом звалити комуністичну владу. В большевицькій армії сталіновці ствердили, що більшість її готова кожної хвилі зробити переворот і прогнати совваладу. Осередок цієї акції знаходився на Україні. На чолі стояли троцькісти, а членами були між иншими укр. комуністи і центральний комітет КПЗУ (компартія західньої України). Однак Троцький переконався, що духів, які він викликав, вже не опанує. Це злякало опозицію! Троцький і його товариші передбачують неминучість війни і тому спровокували своє заслання, бо зрозуміли, що краще жити якийсь час на засланню, ніж мати провід на вулкані, який кожної хвилі може вибухнути і їх самих також знищити. Тому рішили звалити всю відповідальність на Сталіна, а самим, там далеко, переждати перебіг заверюхи. Це добре зрозумів і Сталін, тому всі уряди, установи, промислові підприємства на Україні обсаджують зараз виключно москалями, щоби на випадок війни унеможливити захоплення їх же укр. повстанцями, бо не сумніваються в тому, що зовнішня війна викличе повстання на Україні. Головно, ходило їм перш за все забезпечити копальні вугілля і обсадити в Донбасі всі відповідальні становища своїми довірочними москалями, бо чужим, а особливо Українцям — хоч би навіть укр. комуністам — в такому випадкові не довіряють. В тій цілі вони вже заздалегідь вислали багато молодих комуністів до Німеччини на студії і практику, щоби мати своїх кваліфікованих спеціялістів.

Для ліпшого зрозуміння теперішньої зміни в комуністичній економичній політиці, необхідно заглянути до історії комуністичного

панування і пригадати собі кількома словами поодинокі етапи курсу їхньої політики.

В перших літах свого панування комуністи нищать приватну торгівлю і промисел і конфіскують всякого роду приватне майно. Свою владу скріпляють терором, а своїх противників топлять в морі крови. Є це ера чистого безкомпромісового комунизму. Наслідком цього системи була комплетна руїна всіх країв, які знаходяться в межах СРСР.

Тому то при кінці 1920 р. і з початком 1921 р. Лєнін робить передишку, інсценуючи нову економичну політику, т. зв. „Нет". Поволі починають большевики значно лагідніше виступати проти заможніших селян, толєрують в певній мірі приватну торгівлю, дають концесії закордонним капіталистам, а стараючись про закордонну позичку, виступають навіть менш аґресивно на міжнародній арені. Поволі слабне гніт „диктатури пролєтаріяту".

Згодом однак твориться в нутрі комуністичної партії опозиція з Троцьким на чолі, яка домагається занехання політики уступок буржуазії, а стосування політики безкомпромісового комунизму.

Страх перед війною спонукав Сталіна всеж таки піти згідно зі вказівками поконаної опозиції і постепенно повернути на шлях „чистого комунизму". Арештування спеців в Донбасі стоїть в звязку зі зміною економичної політики володарів комуністичних. Так само помічається та зміна особливо у відношенні до укр. селянства. Здирство селян припоминає знову давнішу еру „чистого безкомпромісового комунизму". Збіжжа забирають у селян насильством і терором. Однак село ставить всеж таки пасивний опір. Як доносять большевицькі ґазети, то в місяці бебезні і квітні б. р. цілий плян зреалізування збіжової кампанії на Україні вдався тільки на 50%.

Яко відповідь на опір селян, котрі в зимових місяцях не хотіли урядові продавати за безцінь свого збіжжа, третя сесія Центрального Виконавчого Комітету СРСР наложила нове здирство на селян, себ-то так званий „новий сільсько-господарський податок". Це нове здирство має большевикам принести річно величезний дохід, бо 400 міліонів карбованців. Від цього податку звільнена тільки біднота, бо заледве 35% селянських господарств звільнені від нього. Таким чином боротьба проти селянства продовжується з цілою силою.

Однак і цього здирства за мало, бо зараз большевицька преса зчинила гостру кампанію проти селян, висуваючи жадання, щоби уряд натиснув на селян шрубу податкову і таким чином приневолив їх до масового продажу своїх запасів збіжжових.

„Неп" відограла вже свою ролю. Передишка минає! Червоний терор приготовляється до крівавих жнив, які комуністич-

но-московським звичаєм відбудуться перш за все на Україні. Там і помічає большевицька преса надсуваючі чорні хмари і тому бє на трівогу!

С. Д.

Хроніка станичного життя.

В день поминок за душі померлих.

23 квітня. Із безхмарного неба ллються золоті соняшні поцілунки. Весна хоче винагородити себе за недавню пєразку, коли то пару днів назад шаліла сніжна хуртовина і всупереч весняним надіям літали білі метелики й одягали зелене руно піль в білі плахти. Недовгий то був тріюмф зіми — соняшні блиски розвіяли вмить зімовий подих, і вже в день 23 квітня знову почулися бадьорі весняні співи. На цей власне день припало споконвічне, традиційне свято — поминки за душі всіх померлих і від віку поляглих в боротьбі за свою національну честь і славу. Нам, що наслідком жорстокої іронії судьби опинилися поза межами рідного краю, єсобливо випадало в цей день згадати про них, що колись разом з нами ділили гіркий хліб вигнанців та, не маючи більше сил знести тяжкий хрест, впали під його тягарем. Цих імена знані нам, як і знані імена тих, що загинули від злочинних рук найманців московських, починаючи від святого імени вождя, незабутнього С. В. Петлюри. А кілько ж то тих — нікому незнаних, непомітних ґероїв, що склали свої буйні голови на безкраїх степах України, скільки то тих могил мовчазних, сумовитих, що ховають у собі оте святе імя „невідомого борця". І стоять ці тихі могили, як зачаровані сторожі.

„Стоять та сумують".

Серце наповнювалось тихою радістю... Ви „незнані борці" не-забуті; память про Вас вічно житиме в серцях вдячних нащадків. Хотілось крикнути на весь світ про те, що ми живемо ще, боротися будемо, як боролися ті, про яких згадуємо сьогодні, просячи у Найвищого Судді нагороди за їхні терпіння і муки — вони бо всі були святими жертвами боротьби світлої правди і добра, з чорною міццю зла і темряви.

Похід поволі посувався до цвинтаря в Щипіорні, де найшли вічний спочинок струджені борці. В осяяну блакить, назустріч соняшним блискам неслися бадьорі звуки урочистого „Христос Воскрес із мертвих".

Нарешті ми у місця вічного спочинку товаришів недолі. Серед рівного степу — цвинтар. Рівними, вишикуваними рядами стоять хрести і могили... Над могилами стоїть памятник: „Тим, що вмерли, але не зрадили України", оздоблений державним символом незалежности — золотим тризубом; у підніжжя лежить вінець з дроту колючого, ніби ознака тернистого шляху, пройденого тими, що лежать тут мовчазні і німі.

Так виглядає це святе місце — місце поваги і смутку. Тут бо лежать ті, імя яким — герої і мученики. Сюди зійшлося українське громадянство помолитися тепло за душі померлих. Починається поминальна служба Божа. З першими ж тужливими звуками співів похоронних, обличчя всіх присутніх вкриваються повагою і тихим смутком... іскряться на очах сльози... серце стискується від скорботи і жалю за передчасно загинувших...

З уст туди, до престолу Найвищого, мов тихі зітхання, линуть теплі, зворушливі слова молитви: „Осели їх в раю, там, де місце праведників і слуг Твоїх". Очі всіх звернені туди, де в сизій далечині ввижається заплакане лице страдниці-матері... нашої України...

Душі наповнюються палкою вірою в перемогу світлих ідеалів наших одвічних змагань над тлетворним духом вандалів новітніх, над розпаношенням чорних сил... Розсиплються в порох кайдани... розірвуться пута, і голосним гомоном огорне вільну землю нашу грізна і могуча пісня перемоги і слави. Аж ось, як би в підтвердження слушности нашої віри залунали могучі звуки „Христос Воскрес" — вмить підносяться журливо схилені голови, очі запалюються вогнем віри і завзяття... вітер підхоплює голосні звуки і несе їх в далекі степи, як вістунів перемоги, як вогневі іскри надій невмиручих.

Відправа закінчується.. стелються по могилах тихі звуки „вічної памяти". Сизий дим кадильний обгортає могили поляглих, а серця присутніх посилають до тінів незабутніх ґероїв щирі вітання... і, здається, встають з могил поляглі мученики, встають і всміхаються до тих, які не забули їх, які не зрадять тим ідеалам, за які склали своє життя вони. Так спіть же спокійно, любі побратими! Ваші жертви, ваша кров не підуть на марно. Ми всі, що живемо ще і маємо сили нести тяжкий хрест страждань, не посоромимо імени українського. Ми підемо за Вашим прикладом „невідомі борці"! Жадна міць не в стані звернути нас з того шляху, який так рясно вкрили ви своїми кістками і зросили святою кровю своєю. Ми знаємо, що найкращим памятником на могилах поляглих борців буде наша перемога. В той день, коли наша боротьба завершиться блискучим апотеозом, ми можемо бути певними, що імена тих, які перед нами полягли в боротьбі, не будуть забуті. Історія визвольних змагань нашого

народу згадає про них майбутнім поколінням, а їх імена запишуться золотими літерами на святих скрижалях слави!

С. Кость-Костенко.

Святкування 11-ої річниці відродження Української Збройної сили.

22-го травня б. р. українське вояцтво, що яко політичні еміґранти перебуває в однім із еміґраційних осередків (Українська Станиця при м. Каліші), урочисто святкувало 11 річницю від того незабутнього менту, коли після тяжкіх віків неволі над землею нашою засяяло сонце волі і почала воскресати збройна сила нашого народу.

20-го травня після літурґії в станичній козацькій церкві було відправлено урочистий молебінь та проголошено „Вічну память" поляглим борцям за волю і державність України.

22 го травня о год. $8^1/_2$ вечера було влаштовано в салі станичного театру врочисту академію, на яку прибуло вояцтво Станиці, м. Каліша та його околиць, як рівнож і представники польського громадянства. Перед відкриттям академії член Управи Т-ва вояків Армії У. Н. Р. полковник Чабанівський, вітаючи присутніх зі святом, згадав про тих, хто пролив кров офірну на вівтарь Батьківщини і запропонував виголосити їм „Вічную память". Присутні вшановують память поляглих вставанням... на салі запанувала повна тиша, а зі сцени полилися зворушливотужні звуки „Вічної памяти". Коли стих останній акорд, полковник Чабанівський проголошує здравицю тим, що твердо й непохитно стоять і досі за незалежність свого краю: „Слава вояцтву, слава Голові держави нашої Головному Отаманові війська її А. Лівицькому"! Присутні ентузіястично підхоплюють гучне „Слава" і урочисто гремлять могучі, бадьорі звуки: „Ще не вмерла Україна".

Коли хвиля загального піднесення стихла, секретар Управи Т-ва підполковник М. Середа виголошує реферата — спогад про творення одної з перших українських бойових одиниць, 1 го Українського корпуса. В коротких, але повних глибокого змісту словах, підполк. Середа знайомить присутніх з труднощами, які треба було поборювати тим, що взяли на себе велику місію — заложити трівкі підвалини могутньої української військової сили. Тяжке це було завдання, бо час творення нашої збройної сили припав на мент повної дезорґанізованости в бойових частинах був. російської армії. Тяжко було усвідомлювати вояцтво в необхідности орґанізації українських бойових частин для захисту національних прав і волі. З одного боку перешкоджала большевицька аґітація, яка старалася опанувати думками вояцтва, зне-

силеного в довгій боротьбі. Лише незломна воля кращих представників українського старшинства привела до того, що початок був заснований на тривкім ґрунті. Впали перші святі жертви, і кров їхня була тим цементом, який злютував підвалини української військової орґанізації. Незломна воля і непохитне прямування до осягнення покладених завдань зробили своє, і молода українська армія своєю кровю підписала непохитне бажання українського народу видертися з під московської кормиги і „всеросійської" опіки.

Промовець закінчує свої спогади чулим словом, зверненим до памяти тих, що склали своє життя за Батьківщину, як і до тих, які тут на еміґрації не схиляють своїх голів перед ворогом та чекають слушного менту, коли Батьківщина покличе їх у останній, переможний бій. Лише той, хто витримає в запеклій боротьбі, хто не вкриє соромом рідних стягів і меч свій освятить у ворожій крові, той сміливо може дивитись у вічі майбутньому, той лише може бути певним, що він має право гордо носити імя справжнього сина своєї страдниці — Батьківщини.

Шановного промовця присутні винагороджують довгими і гучними оплесками.

Після цього тогорічний матурант станичної ґимназії С. Кость-Костенко виголошує власний твір, присвячений борцям за волю і державність, п. н. „Шлях велетнів".

Станичний національний хор під орудою п-на Бабиченка виконує низку пісень.

Свято і академія закінчуються декламаціями учеників станичної ґимназії.

В цім святкуванні українське воярство на еміґрації виявило, як і завше, непереможну волю до боротьби, бо лише меч може вибороти Україні право на майбутнє. Воно не складе зброї, доки хоч один ворог буде плюгавити обличчя землі української, доки московський хам буде топтати її своїм брудним личаком. Єдина думка, єдине бажання злютовує шереги нашого воярства: „боротьба до переможного кінця". Жадні компроміси не можуть мати місця там, де рішається доля нашого народу. Питання завтрішнього дня — це рішуча і вперта боротьба за національні ідеали. Шлях, яким прямувало й буде прямувати наше воярство, провадить через кров і труди туди, де ясніє в захмареній далечині світло нашого великого майбутнього.

В наших змаганнях за прийдешний день на наших прапорах завше буде ясніти святий девіз „смерть, або Вільна Україна".

Хай же це святкування вселить в наші серця ще більшу запеклість і завзяття. З вірою в нашу перемогу всі до праці над торуванням шляху до кінцевої мети!

С. Кость-Костенко.

Симонові дні в Українській Станиці.

25 і 27 травня українська еміґрація з цілого калішського осередку обходила дні другої річниці смерти С. Петлюри.

Провідну ролю в урядженні обходин взяв на себе міжорґанізаційний комітет по увіковіченню памяти С. Петлюри, який завчасно на загальних зборах своїх намітив проґрам обходин, що й доручив перевести Раді Комітету.

Здідно з тим проґрамом в день 25 травня в станичній церкві відправлено було заупокійну літурґію й панахиду по С. Петлюрі й всім, що життя своє положили на вівтарь Батьківщини.

Простора церква станична повна була молячихся, не дивлячись на будній робочий день й безперестанний сильний дощ.

Перед вівтарем, як сторожі на варті, стояли стяги бойові, свідки нашої слави недавньої, та прапори орґанізацій.

Їхня присутність надавала моментові поваги, змістовности, красоти і величі.

27 травня видбулися надзвичайні загальні збори української еміґрації для вшанування памяти Великої Людини.

На призначену годину наповнилась заля станичного театру українськими еміґрантами, колишніми соратниками покійного Головного Отамана.

За президіяльним столом, повитим в жалобу, займають місця ґенерал Загродський, професор Андрієвський, полковник Садовський, підполковник Харитоненко й адм. хорунжий Кривошия— члени Ради Міжорґанізаційного Комітету.

Голова Комітету полковник Садовський відчиняє збори, слідом за чим відкриваеться завіса й перед зібраними повстає величава картина.

Велика українська хата, обвішана килимами; на килимах старовинна козацька зброя, перначі, булави, та ріжний посуд запорожський; зі стін глядять славні гетьмани українські, посеред них пророк Тарас Шевченко.

На середині хати на високому педесталі стоїть погруддя Головного Отамана С. Петлюри, роботи нашого молодого, багато обіцяючого різбаря Сергія Литвиненка.

Під ним дуже гарний олійний портрет Отаманів.

Погруддя і портрет убрані вінками з живих квітів, а все це разом повили військові стяги і прапори орґанізацій.

По обох боках погруддя став хор станичний, що виконав „Заповіт" Шевченків.

Після співу слово мав представник Товариства б. вояків Армії У. Н. Р. підполковник Середа. Він згадував військові наради вищого командного складу в Жмеринці й Проскурові в кінці

жовтня й на початку листопада 1919 року, що відбувалися під головуванням покійного Головного Отамана.

Згадав Його слова з отих нарад святі, правдиві: „Те, що на зовнішньому фронті очікують може нас лихі несподіванки—ще півгоря. Зле для нас і траґичне — наші непорозуміння і наші сварки, які творять новий фронт внутрішний".

Навівши ці слова зазначив, що фронт внутрішній не зліквідований й по-нині, що заповіти Вождя, який під час всього життя прагнув і закликав до єдности і згоди, не дооцінювались нами за Його життя, не дооцінюються й нині.

В кінці промовець закликав до єдности, до згоди, до спільної позитивної праці, кажучи, що то буде найкращим й найціннішим вінком на могилу передчасну С. Петлюри, що кровию своєю святою окропив волю українського народу.

Після п. Середи деклямував учень станичної ґимназії Кость Стецюренко.

За ним промовляла голова Калішської Громади Союза Українок Еміґранток в Польщі пані Квітко, яка гарно, по жіночому тепло, змалювала ряд образків, зачинаючи з року 1906 й кінчаючи часом інтернування нашого в Ланцуті, в яких С. Петлюра виявлявся безкомпромісовим борцем за українську незалежну державу.

По цій промові станичний хор виконав: „Козака несуть" і „Журавлі", а п. Кость-Костенко продеклямував власного утвору вірша, присвяченого памяти Вождя.

Останньою точкою порядку дня зборів була промова професора Андрієвського, яка в скороченню голосила приблизно так:—

Коли особа Петлюри стала вже історичною, то ми можемо Його величаву постать оцінювати з двох точок погляду.

Як патріота українського, що дав нам приклад, гідний наслідування, і як історичного діяча, що прислужився нашій Батьківщині і цілому світові.

Як український патріот — він заслужив собі на те імя, бо ціле життя присвятив служенню Україні, починаючи зі шкільної лави в Полтавській Семинарії, продовжуючи свою діяльність на еміґрації в Чернівцях і Львові, в Петербурзі підчас 1-ої Державної Думи, в Москві, як редактор „Украинской Жизни", на фронті, як орґанізатор українського військового руху, пізніще як перший орґанізатор українського війська в Українськім Військовім Комітеті, нарешті як Вождь Української Армії і Голова Української Директорії і Держави Української.

Історичні заслуги Його для українського народу полягають в тім, що Він одинокий послідовно й до кінця боровся за ідею української державної незалежности і за ту ідею зложив свою голову.

Історія Йому судила долю Кемаля-Баші, або маршала Пілсудського і не Його вина, коли він не осягнув тих задань, як ті оба згадані державні мужі, бо мав при собі тільки купку відданих ідеї робітників, що разом із ним пішла аж на еміґрацію. Не Його вина, що замісць української нації він мав перед собою більш або менш радикальну малоросійську інтеліґенцію, а замісць народу — пролєтаріїв, крестян, мужиків та мужичков.

Його доля траґічна й парадоксальна, як доля цілого нашого народу: борючися за демократичні принціпи й за демократію, він мав собі подяку від московської демократії в особі російських комуністів, від демократії жидівської — від Шварцбарда, а від української — від Винниченка, Порша та йому подібних.

Натомісць, найбільше щиро, вірою і правдою служили Йому і Його справі ґраф Тишкевич і князь Токаржевський, а останньому належить і перша й найліпша біоґрафія Головного Отамана.

Офіційна Європа, що тепер засідає по Женевах з червоними хижаками, знає, яку прислугу зробив їй Головний Отаман: в 1920 році голова Мадярської держави адмірал Ґорті дякував Йому за те, що він із купкою своїх ґероїв, спасли Європу від другої навали сучасних моголів, і не дурно французький приятель нашого народу і Головного Отамана Петлюри — Крізенуа, назвав Його великим чоловіком, бо він служив справі, яка вічно лишиться по нім.

Траґічна доля спіткала Його, і бойові прапори, що мали би Його вітати в столиці самостійної України, тепер тут на еміґрації прикривають Його посмертний бюст. Але ми віримо, що вже недалеким є той час, що ці прапори знову замають у Київі, і тоді відновлена і вільна українська земля руками вільних заступників нації української поставить у своїй столиці памятник творцеві держави і державної традиції української, а на тому памятникові напише: — Симонові Петлюрі — Вільна Україна.

Закінчено збори відспіванням хором і всіма присутніми на зборах національного гімну „Ще не вмерла Україна".

Під час зборів до президії їх передано листівку інваліда, поручника Максима Ломоноса такого змісту:

— „У день 2-ої річниці мученицької смерти національного ґероя і борця Головного Отамана С. Петлюри, я на колінах стоючи, Всевишнього благаю про спокій душі Його.

Всіх присутніх на панахиді в цей день у церкві Св. Покрови вітаю. Національність свою до кінця зберегти бажаю, щоб нащадкам своїм передати — тоді покоління прийдешне дійде до святої мети".

С.

Варшавське життя.

16.V. 1928 Варшавська Українська Студентська Громада влаштувала передвакаційну вечірку. В концертовім відділі приймав участь студентський хор. Він виконав скілька точок, із котрих де-які заслуговують на увагу українських хорів ориґінальними своїми аранжировками. Ця вечірка — коротенький одпочинок у періоді іспитів. Нашому студентству, частина якого була в свій час активними борцями за волю Батьківщини, бажаємо набіратись сил, бо ще велика праця чекає їх упереді.

Присутній.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Вісти спілки інженерів та техників українців емігрантів у Польщі. Варшава, 1928 р. Підвале 16 м. 15. Літоґрафований бюлетень. Вийшло 3 числа.

В наші часи розвитку культурного життя українського народу появу такого бюлетеня звичайно можна тільки вітати. Про конечну необхідність існування фахової літератури українською мовою не може бути двох думок, бо коли ми боремося за незалежність нашої Батьківщини, то мусимо стати культурно незалежними.

Для того, щоб орґан цей, як по зовнішньому вигляду, так, головне, по змісту, набрав як найскорше тієї вартости, коли він стане необхідною книжкою в збірці кожного інженера та техника українця, конечною є найчисленніша участь в нім як старших українців інженерів і техників, так і молодих, що недавно скінчили школи. Тому радимо всім, хто цікавиться фаховими виданнями, підтримувати і матеріяльно і подаванням відповідних матеріялів цей новий на еміґрації орґан. Відомості, подані в 3-х числах „Вістей спілки...", про досягнення науки і техники на українських землях і за-кордоном, цікаві не лише для фаховців, а й для ширших кол.

Даючи цю коротку замітку про новий український фаховий орґан, рахуємо за обовязок побажати йому успіху і найширшого розвитку в його корисній для нашої справи праці. П-о.

„Військова Справа" ч. 2. Приємно констатувати, що наша військова еміґрація дає виразні ознаки свого духового життя — такою ознакою є між иншим журнал: „Військова Справа".

Вихід чергового числа „Військової Справи", на що спромоглася наша військова еміґрація у Франції, свідчить, що маємо на тільки віру в світле майбутнє, але ж маємо це багато енерґії й доброї волі. Тяжке еміґраційне життя, що змушує працювати переважно фізично, не знесилило нас, не позбавило стремління до заспокоєння інтересів духових, а навпаки, стало імпульсом до вироблення певного світогляду, до загартування морального і фізичного, викликало потяг до духового обєднання, яке має місце і на цьому грунті.

„Військова Справа" йде заповідженим шляхом — служить ідеї згуртування біля себе найактивніших сил нашого вояцтва, подає цікаві — літературу та інформаційний матеріял для студіювання, фіксує найяскравіш епізоди з попереднього етапу нашої визвольної боротьби.

Бажаємо Редакції дальшого успіху.

Хочеться побажати, щоби в дальшому, коли журнал зміцниться, автори перейшли на статті ориґінальні та звернули увагу на необхідність застановитися над дуже для нас актуальним питанням: застосування до наших обставин тих наукових здобутків, які в журналі освітлюється. Р. С.

ГОЛОВНІ ПОМИЛКИ.

Стор.	рядок:	надруковано:	треба:
6	15 знизу	як	акт
6	6 знизу	Двагоманів	Драгоманів
15	11 зверху	Остаточного	Остаточно
16	12 знизу	слода	слова
16	12 знизу	Яакима	Якима
24	10 знизу	доктринам	доктринами
25	10 знизу	в ддають	віддають
39	9 знизу	Снитхів	Сниткiв
40	10 зверху	чоча	чота
40	10 знизу	2 курінь	2 курінi
56	19 знизу	має	мав
62	9 знизу	селяи	селян
63	3 знизу	д вгу	довгу
64	16 знизу	мийно	майно
70	13 знизу	вівнож	рівнож
76	2 і 15 зверху	полштаб	начштаб
78	20 знизу	за нами	з нами

Воєнно-наукове видавництво
„ДО ЗБРОЇ“

ЦІНА 1 ЗОЛ. 50 ГР.